

hîhî'l-elfâzi'l-mütedâvile beyne'n-nâs ve Saķaķâtî'l-âvâm adlarıyla da kaydedilen bu risâle halk arasında yanlış kullanılan bazı kelimelere dairdir (yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3755/2; Tırnovalı, nr. 1865/3; Reşid Efendi, nr. 1053, vr. 42-43; Şehid Ali Paşa, nr. 2768/3). **2. el-Ķasidetü'l-mîmiyye** (yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3725, vr. 185-186; Şehid Ali Paşa, nr. 1390/11, vr. 181-186). Doksan küsur beyitten meydana gelen bu kasideye İzzeddin Abdülaziz ez-Zemzemî, Muslihuddîn-i Lârî ve Ümmüveledzâde'nin oğlu Ali Efendi nazîre, Abdurrahman Alemsah, Garsüddin Ahmed b. İbrâhim el-Halebî ve Radiyyüddin Muhammed b. İbrâhim el-Halebî gibi âlimler şerh yazmışlardır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1347, 1919; Atâî, II, 170, 178, 259). **3. el-Ķaşâ'idü'l-'Arabiyye**. Ebüssuûd Efendi'nin çeşitli Arapça kasidelerini toplayan bir mecmuadır (yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3741/9, vr. 297-308; Hâlet Efendi, nr. 799/27, vr. 327-329). **4. Kaside fî risâi's-Sultân Süleymân**. Kanûnî'ye yazdığı Türkçe mersiyedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3507/2, vr. 8; Hacı Beşir Ağa, nr. 676/3, vr. 41-42). **5. Münşeât-ı Ebüssuûd**. Ebüssuûd'un resmî mensur yazılarıdır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3291).

Ebüssuûd Efendi'nin ayrıca akaide dair *Risâle fî beyânî'l-kazâ ve'l-kader* (İstanbul 1764), tıbbî dair *Risâle li-eclî't-tâûn* (Süleymaniye Ktp., Denizli, nr. 416/10, vr. 180-189) adlı iki risâlesiyle Vezir Semiz Ali Paşa'nın arzusu üzerine kaleme aldığı duanın önemini anlatan, bir mukaddime ve yedi babdan meydana gelen bir dua mecmuası vardır. *Duânâme-i Ebüssuûd*, *Risâle fî ediyeti'l-me'sûre*, *Risâle-i Mergûbe* ve *Mecmûa-i Deavât* adlarıyla anılan bu eserde dualar sade bir dille Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1260, 1277, 1344).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebüssuûd Efendi, *Risâle fî vakfi'l-menķûl ve'n-nuķûd*, Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 676, vr. 156^a-165^b; a.m.f., *Öşür Risâlesi*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1036, vr. 33^b-37^a; a.m.f., *İrşâdü'l-âķli's-selmî*, Kahire, ts., I, 4; *Ebüssuûd Efendi'nin Fetvası ve Çivizâde'nin Reddiyesi*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1177, vr. 158^a-161^b; Mâverdi, *el-Ahķâmü's-sultâniyye*, s. 131 vd.; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, II, 119-124; Birgivî, *es-Seyfû's-sârim fî 'ademi cevâzi vakfi'l-menķûl ve'd-derâhim*,

Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1581, vr. 218^b-249^b; Ayderûsî, *Târîhu'n-nürî's-sâfir 'an aķbârî'l-ķarnî'l-âşir*, Beyrut, ts., s. 215 vd.; Hisım Ali, *el-'İķdü'l-manzûm fî zikri efâdili'r-Rûm*, Beyrut 1975, s. 440 vd.; Taşķoprizâde, *eş-Şekâ'îķ*, Beyrut 1975, s. 206-207; Mecdi, *Şekâik Tercümesi*, I, 349-351; Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 2604, vr. 19^a; Selânikî, *Târîh* (İpsirli), I, tür.yer.; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 63, 71-78, 83, 88, 97-98, 170, 178, 183-188, 259, 275, 560; Peçuylu İbrâhim, *Târîh*, I, 55 vd.; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., nr. 5959, vr. 166^b vd.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 509, 526; II, 898, 1347, 1480, 1826, 1919, 2036, 2040; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 401-402; Hezârfen, *Telhisü'l-beyân fî kavânin-i Âl-i Osman*, ISAM Ktp., nr. 11301, vr. 142^a; Müstakimzâde, *Devhatü'l-meşâyih* (nşr. Ziya Kazıcı), İstanbul 1978, s. 23-24; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 81, 205; *Hediyetü'l-'ârîfin*, II, 247; Âiüsi, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 21; *Sicill-i Osmânî*, I, 169-170; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 376-386; Vâmîk Şükrü, *Târîh-i Evķâf-ı Ümem*, İÜ Hukuk Fakültesi Ktp., IV, 139, 178, 212, 229, 299, 314, 331, 356, 392, 393, 395, 397, 398, 403, 415, 416, 417, 422, 437, 489, 720; VI, 127, 516, 640, 658, 676, 741; VII, 382; *Mecmûa-i Âsar*, İstanbul 1914, I, 401-402; Cevdet Bey, *Tefsir Tarihi*, İstanbul 1927, s. 140 vd.; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1198, 1204; Danişmend, *Kronoloji*, II, 417-418; V, 114-115; Barkan, *Kanunlar*, s. XL-XLI; H. Ritter, *Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Yazmalar (Arapça)*, İstanbul 1945, s. 78 vd.; Uzunçarşılı, *İlmiyye Teşkilâtı*, s. 235; Hüseyin Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Ebüssuûd Bibliyografyası*, İstanbul 1967; Abdullah Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara 1968; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 28-34; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 652-665; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikâtında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 358 vd.; a.m.f., *Osmanlı Kanunnâmeleri*, İstanbul 1990-93, I; IV; VI, tür.yer.; İsmail Safa Üstün, *Heresy and Legitimacy in the Ottoman Empire in the Sixteen Century* (doktora tezi, 1991), University of Manchester, Department of Middle Eastern Studies, tür.yer.; Süüd, "Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi Merhumun Tercüme-i Hâli", *Beyânü'l-Hak*, sy. 42, İstanbul 1326, s. 931-933; sy. 43 (1328), s. 943-948; Yusuf Ziyâ Yörükân, "Bir Fetva Münasebetiyle Fetvâ Müessesesi-Ebüssuûd Efendi ve Sarı Saltuk", *AÜİFD*, I/2-3 (1952), s. 137 vd.; M. Tayyib Okıç, "Bir Tenkidin Tenkidini", a.y., II/2-3 (1953), s. 280 vd.; M. Tayyib Gökblgin, "Ebüssuûd Fetvalarında ve XVI. Asır Şer'iyye Sicillâtında İsbât ve Şahâdet", *İTED*, III/3-4 (1976), s. 117-132; İsmail Cerrâhoğlu, "Ebüssuûd ve Tefsiri", *Diyanet Dergisi*, XIII/4, Ankara 1974, s. 195-203; Fahri Unan, "XV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetim Kademesi Sicillâtında Ebüssuûd Efendi Ailesi", *TY*, XI/50 (1991), s. 25-29; Cavid Baysun, "Ebüssuûd Efendi", *İA*, IV, 92-99; J. Schacht, "Abu'l-Su'üd", *EI²* (İng.), I, 152.

AHMET AKGÜNDÜZ

EBÜZZİYA, Velid

(1882-1945)

Gazeteci, yazar, matbaacı ve yayıncı.

Temmuz 1882'de İstanbul'da doğdu. Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in küçük oğludur. Tahsiline Bakırköy'de Behram Ağa İlkokulu'nda başladı (1891-1892), oradan Mekteb-i Sultânî'ye geçti (1893-1894). Babasının ve aynı okulun son sınıfındaki ağabeyi Talha'nın Konya'ya sürgün edilmeleri üzerine okuldaki uzaklaştırmaları göz hapsine alındı (Nisan 1900). Beş yıl kadar süren bu hapis müddetinde geceleri duvardan atlayarak evlerinin bitişindeki Fransız Frerler Mektebi'ne devam etmek suretiyle Fransızca'sını ilerletti. Bir yandan da babasının Konya'dan mektupla verdiği edebiyat ve dil derslerini sürdürdü; kendi gayretiyle Arapça, Farsça ve Almanca öğrendi. Göz hapsinin son bulması üzerine tekrar Mekteb-i Sultânî'ye devam etmek istediyse de buna izin verilmeyince lise tahsilini Bakırköy'deki Fransız Saint Benoit Mektebi'nde tamamladı. Daha sonra İstanbul Dârülfünunu Hukuk Mektebi'ne girdi.

II. Meşrutiyet'in ilânı ile çıkarılan umumi af üzerine babasıyla ağabeyi sürgünden dönüp Ebüzziyâ Matbaası'nı yeniden kurma hazırlığı içinde iken Velid de mütercim olarak Düyûn-ı Umûmiyye'ye girdi, bu arada Hukuk Mektebi'ni tamamlayarak doktora yapmak üzere Paris'e gitti (Kasım 1910). Sorbonne Üniversitesinde hukuk doktorası yaparken bir taraftan da Sciences Politiques'e devam etti. İstanbul'a döndüğünde babasının çıkarmakta olduğu *Yeni Tasvir-i Efkâr* gazetesinde çalışabilmek için o devrin önde gelen Fransız gazetelerinden *Le Temps* ve *Le Figaro*'da stajyer muhabir olarak çalıştı. Bu arada Sciences Politiques'ten mezun oldu, ancak dokto-

Velid Ebüzziyâ

rasını tamamlayamadan İstanbul'a döndü ve babasının gazetesinde çalışmaya başladı (Ekim 1912). Babaları Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in ölümünden sonra iki kardeşten Talha idarî işleri, Velid de yazı işlerini üzerine alarak gazetenin yayımını devam ettirdiler.

Balkan Savaşı'nın bu en felâketli günlerinde bir yandan birbiri ardına değişen hükümetler, ilân edilen örfî idareler, İttihat ve Terakkî Fırkası ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası arasındaki çekişmeler, öte yandan yeni patlak veren I. Dünya Savaşı ve uygulanmaya başlanan ağır sansür gazeteciliği çok güç ve tehlikeli bir hale getirmişti. Balkan Savaşı'nın başlangıcından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen devrede *Tasvîr-i Efkâr* on yedi defa kapatılmış, her defasında da o dönemde kapatılan gazetelerin başvurduğu bir tedbirle, ellerinde bulundukları yedek imtiyazlarla kapanan gazetenin adını değiştirerek yayına devam etmişlerdir. Bu müddet zarfında gazete *Yeni Tasvîr-i Efkâr*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Tasfir-i Efkâr*, *Tesvîr-i Efkâr*, *Teisîr-i Efkâr*, *İntihâb-ı Efkâr* ve *Hak* isimleri altında yayımlanmıştır.

Mütareke'nin ilânı üzerine Trakya ve Anadolu'da başlayan mahallî direniş hareketlerinin sözcüsü durumuna gelen gazete Damad Ferid Paşa hükümetleriyle de mücadele etmiş, Velid ve Talha beyler arka arkaya İstanbul hükümetinin meşhur Nemrud Mustafa Dîvâniharbî'nde muhakeme edilmişlerdir. Memleketin parçalanmak istenmesi üzerine halkı galeyana getirmek için matbaalarında bastıkları beyannâmeler dolayısıyla Talha Bey tutuklanarak Bekir Ağa Bölüğü'nde hapsedilmiştir. İngilizler'in, Mütareke şartlarını çiğneyip İstanbul'u resmen işgal etmeleri ve Şehzadebaşı Karakolu'nda uyumakta olan silâhsız askerleri yataklarında süngüleyerek şehid etmeleri üzerine (16 Mart 1920) kanlar akan naaşlarının resimlerini çeken Velid Bey, bunları çoğaltıp gizlice Anadolu'ya göndererek halkı galeyana getirmeye çalışmış, resimleri götüren bir kişinin yakalanması üzerine İngilizler Velid Bey'i tutuklayıp Malta adasına sürgün etmişlerdir (23 Mart 1920). Bir yıl kadar sonra Malta sürgünleri arasında bulunan gazeteciler serbest bırakılınca Velid Bey de İstanbul'a döndü. *Tasvîr-i Efkâr*'ı çıkarmasına izin verilmeyince *Tevhîd-i Efkâr* adı altında yayımlamaya başladığı gazete ile gerek işgal kuvvetleri gerekse İstanbul'daki İngiliz taraftarları ile

mücadeleye girişti. *Tevhîd-i Efkâr* bir taraftan Millî Mücadele hareketinin yayın organı haline gelirken diğer taraftan Velid Bey'in matbaasında kurduğu "Mim Mim grubu" yer altı teşkilâtı ile, işgal kuvvetlerinin Türk ordusundan toplayarak depolara doldurduğu silâh ve mühimmatı alıp Anadolu'ya kaçırmaya başladı. Büyük Taarruz'un yapılabilmesini sağlayan çok miktarda cephane bu teşkilât tarafından elde edildi; bunları Ladin adlı bir vapurla bizzat Velid Bey İnebolu'ya götürerek Millî Müdafaa Vekili Refet (Bele) Paşa'ya teslim etti (18 Aralık 1921). Bu hizmetine karşılık kendisine Erkân-ı Harbiyye Reisi Fevzi Çakmak imzasıyla istiklâl madalyası verildi (22 Nisan 1922). Zaferden sonra Mudanya Mütarekesi'ne katılan tek gazeteci Velid Bey olduğu gibi Lozan barış müzakerelerinde de bulunarak gazetesine günün gününe gönderdiği yazılarla, Anadolu ve İstanbul'la ilgili Lozan'da oynanmak istenen oyunlar ve Türk delegelerinin çetin mücadelesi hakkında bilgi verdi.

O zamana kadar Anadolu hükümetleriyle birlikte çalışmış olan Velid Bey, hiçbir hazırlık yapılmadan birdenbire cumhuriyet ilân edilmesinin yanlış bir hareket olduğuna dair şiddetli tenkit yazıları yazdı. Özellikle hilâfetin kaldırılmasının büyük bir hata olduğunu ve bu hatanın Türkiye'yi bütün İslâm âleminin mânen hâkimi durumundan çıkaracağını, o yıllarda hemen hepsi Batı devletlerinin müstemlekesi olan İslâm devletlerini siyaset âleminde tamamen başsız ve hâmisiz bırakacağını, bunun da Türkiye'yi büyük devletlikten çıkarıp sıradan küçük bir devlet haline düşüreceğini ısrarla belirten makaleler yayımlaması Ankara hükümetini rahatsız etti. Yine bu sırada alfabenin değiştirilmesi hakkında ileri sürülen fikirler aleyhinde neşriyat yapması bardağı taşıran son damla oldu. Bu esnada gazetede Ağa Han'ın hilâfet hakkında yazdığı bir makalesi yüzünden (24 Kasım 1922) Velid Bey "hiyânet-i vatanîyye" ithamı ile tutuklandı ve İstanbul'a gönderilen özel bir İstiklâl Mahkemesi heyetine teslim edildi (9 Aralık 1923). Ancak vatana yaptığı hizmetler sebebiyle, ayrıca İstiklâl madalyası sahibi olduğu için mahkeme sonunda beraat etti. Velid Bey'in, hükümetin yanlış bulduğu icraatını şiddetli makalelerle tenkide devam etmesi üzerine, o sıralarda doğuda patlak veren Şeyh Said isyanı dolayısıyla (11 Şubat 1925) çıkarılan Takrîr-i Sü-

kûn Kanunu ile (4 Mart 1925) *Tevhîd-i Efkâr* kapatıldı. Kendisi de Şeyh Said isyanına sebep olmakla suçlanarak tutuklandı ve Diyarbakır'da bulunan İstiklâl Mahkemesi'ne gönderildi (12 Mart 1925). Aynı şekilde suçlanan, İstanbul ve Adana'da muhalefette bulunan başka gazeteler de kapatıldı, yazarları tutuklanıp aynı mahkemeye gönderildi. Diyarbakır'da başlayan mahkeme Elazığ'a nakledilerek devam etti; suçsuz bulunan gazetecilerin hepsi beraat etti. Ancak beraat kararı şartlı oldu; Velid Bey'den başka diğer bütün gazetecilerin hayatları boyunca bir daha gazetecilik yapmaları yasaklandı. Velid Bey, bu ağır ve haksız şarttan istisna edilmesine rağmen gazetesini tekrar yayımlamadı, bir çeşit inzivaya çekilerek matbaasıyla meşgul oldu. Tutuklanmadan önce İstanbul'da yeni kurulmuş olan Türk Matbuat Cemiyeti başkanlığına seçilmiş olduğu halde yapılan teklifleri reddederek burada tekrar görev almadığı gibi 1924-1925 yıllarında bulunduğu İstanbul Belediyesi Şehir Meclisi üyeliği görevine de devam etmedi. Atatürk'e karşı suikast teşebbüsü ortaya çıkarılınca (15 Haziran 1926) hükümetin muhalif olarak tesbit ettiği tanınmış kimselerle beraber Velid Bey de tutuklanarak Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne gönderildi, ancak ilk sorgusundan sonra serbest bırakıldı.

Velid Bey 11 Haziran 1934'te *Zaman* adıyla bir gazete çıkararak tekrar gazeteciliğe başladı. Ancak burada da tek parti idaresinin ağır baskısı yüzünden dilediği gibi yazı yazamadığı için gazeteye rağbet sağlayamadı; ayrıca gazetenin iki defa kapatılması üzerine yayın hakkını devrederek matbaası ile meşgul olmaya devam etti. Bu ikinci inziva dönemi altı yıl sürdü; aile gazetesini yeniden çıkarmaya karar veren ağabeyi Talha Bey'in oğlu Ziyad Ebüzziyâ'nın yayımlamaya başladığı *Tasvîr-i Efkâr*'da (2 Mayıs 1940) başmakale ve Selim Sabit takma adıyla günlük siyasî yazılar yazdı. Velid Bey'in tekrar gazeteciliğe başlaması hükümetçe hoş karşılanmadı ve gazete daha yayımının ilk haftasında on gün tatil edildi. II. Dünya Savaşı'nın en hareketli günlerinde hükümet çeşitli vesilelerle arka arkaya *Tasvîr-i Efkâr*'ı kapatmaya devam etti; nihayet gayri resmî olarak, "Velid Bey yazı yazmaktan vazgeçmezse gazete tamamen kapatılacaktır" tehdidi üzerine gazete yazı yazmaktan vazgeçti. Velid Bey 12 Ocak 1945 tarihinde öldü.

Geniş bir kültüre ve ansiklopedik bilgiye sahip olan Velid Bey inançlarından fedakârlık etmeyen, kanaatlerini ne pahasına olursa olsun yılmadan müdafaa eden, memleket meselelerinde asla müsamaha göstermeyen, son derece çalışkan bir kimse idi. Ülkenin ancak dinine, geleneklerine ve aile mefhumuna bağlı kalarak yükselebileceğine inanıyordu. Aynı zamanda her türlü ilmi ve fikri yeniliğe taraftardı. Kendisine yapılan menfaat tekliflerinde olduğu gibi en ağır baskı ve tehditler karşısında da fikir ve kanaatlerinden asla vazgeçmemiştir.

Tam anlamıyla gazeteci olarak doğmuş bulunan Velid Bey Türkiye'de çağdaş gazeteciliği kurmuştur. Paris'teki gazetecilik stajında mesleğin bütün inceliklerini kavramış, bunları daha sonra kendi gazetesinde başarıyla uygulamıştır. Türk basınında fotomuhabirliğini ihdas eden, olayları fotoğraflarla görüntüleyip sunan, idarehanede karanlık oda ve klişehane kuran odur. Yine olayların temsilî resim ve karikatürlerle verilmesi âdeti de onunla başlamıştır. Memleketin tanınmış birçok gazetecisinin yetiştiği *Tasvîr-i Efkâr* ve daha sonra *Tevhîd-i Efkâr* Türk matbuatında başlı başına bir gazetecilik okulu sayılır. Velid Bey'in önemli hizmetlerinden biri de Millî Mücadele sırasında gazetesine topladığı devrin güçlü kalemlerine hamasî yazılar yazdırması ve tanınmış resamlara çizdirdiği hamasî desenlerle halkın zafere olan inancını arttırarak onlara mânevî kuvvet vermiş olmasıdır.

Ebüzzıya Matbaası'nda yayıncılığı başlayan Velid Bey, gazetecilik yapması yasaklanınca daha önce babasının yayınladığı *Takvîm-i Ebüzzıyâ*'yı 1943'ten itibaren tekrar çıkarmaya başlamıştır. Yine bu sırada *Fen ve Sanat Halk Ansiklopedisi* adıyla fasikül halinde bir eserin yayımına başlamış, ancak vefatı üzerine eser ilk ciltten sonra yarım kalmıştır.

Velid Bey "eau forte" denilen çini mürekkebi kullanarak tarama usulüyle resim yapmakta ve bilhassa portre resmetmekte usta idi. Matbaasında bastığı kendi eserlerinde ve babasının takvimlerinde bu tarz resimleri vardır. Ayrıca küfi hatta ve bilhassa arabesk tezminatta usta olup matbaasında basılan eserlerin küfi hatla olan yazılarını kendisi yazmıştır.

Eserleri. *Şarlok Holmes'in Sergüzeştleri* (Conan Doyle'den trc., İstanbul 1328 r.); *Delik İçine* (Conan Doyle'den trc., 1910);

Kuyruklu Yıldızlar ve Halley Kevkebi Gîsûdân (İstanbul 1328 r.); *Girid, Mâzisi, Hali, İstikbali* (bir heyet tarafından hazırlanmıştır, İstanbul 1328 r.); *Tayyârecilik, Mâzisi, Ehemmiyeti, Terakkiyât-ı Hâzırası, İstikbali* (2. bs., İstanbul 1329 r.); *Türkiye Demiryolları Cep Atlası* (İstanbul 1931); *Takvîm-i Ebüzzıyâ* (1943-1945 yıllarına ait ansiklopedik duvar takvimi); *Fen ve Sanat Halk Ansiklopedisi* (İstanbul 1945).

BİBLİYOGRAFYA :

Neusâl-i Millî, İstanbul 1345/1924, s. 315-322; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 109; Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul 1964, II, 89-92; Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul 1974, II, 291-365; Feridun Kandemir, "Cumhuriyetten Günümüze Siyasî Hadiselerin İç Yüzü", *Son Saat*, 15-21, 26-31 Ekim 1950; "Cemalettin Saraçoğlu'nun Hatıratı", *Yirminci Asır*, sy. 147, 149, 160, İstanbul 1955; Eşref Edip, "Sebilürreşâd'ın Romanı: Sebilürreşâd İstiklâl Mahkemelerinde", *Sebilürreşâd*, XII, İstanbul 1959, s. 111, 281-283, 305-306, 325-326, 340-341, 354-355, 367-368; XII, 24-25, 51, 71-72, 109; XIV (1962), s. 250, 281-283, 293, 316, 331-332, 361; Cihad Baban, "Ebüzzıya Velid", *Meydan Dergisi*, sy. 553-555 (Ocak 1978); Ragıp Pıgar, "Abdurrahman Velid Ebüzzıya", *Yeni Defne*, II/13, İstanbul 1982, s. 21-24; R. Ekrem Koçu, "Ebüzzıya (Velid)", *İst.A*, IX, 4867-4869; *TDEA*, II, 417-418.

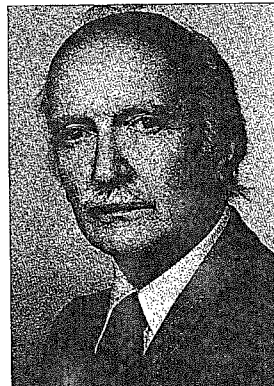
ZİYAD EBÜZZİYA

EBÜZZİYA, Ziyad

(1911-1994)

Gazeteci, yazar,
fikir ve siyaset adamı.

İstanbul'da doğdu. Tanzimat döneminin önde gelen gazeteci ve yazarlarından Ebüzzıyâ Mehmed Tefvik'in torunu, gazeteci Talha Ebüzzıya'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde (1924-1933), yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı (1936). Gazeteciliğe 1933 yılında amcası Velid Ebüzzıya'nın çıkardığı *Zaman*

Ziyad
Ebüzzıya

gazetesinde başladı. Daha sonra *Tasvîr-i Efkâr*'da Velid Ebüzzıya ile birlikte çalıştı (1940-1945). Velid Bey'in ölümünden sonra Cihat Baban'la birlikte aynı gazeteyi *Tasvir* adıyla çıkardı (1945-1949). Demokrat Parti taraftarı olarak yayın yapan *Tasvir* on yedi defa kapatıldı ve otuz beş defa mahkemeye verildi. 1946 seçimlerine Demokrat Parti'den Konya adayı olarak katıldı. Seçime hile karıştırılınca kazanamadı. 1933'ten 1947 yılına kadar hissedarı olduğu Matbaa-i Ebüzzıyâ'nın müdürlüğünü de yürüten Ziyad Ebüzzıya aynı yıl tedavi için İsviçre'ye gitti. Ayrıca 1946-1956 yılları arasında akşamları yayımlanan *Son Saat* gazetesini kurarak idaresini üstlendi. 1950 seçimlerini kazanıp Demokrat Parti'den Konya milletvekili oldu. Milletvekiliği 1954 döneminde de devam ederken "isbat hakkı" krizinde on dokuzların elebaşlarından biri olarak partiden ihraç edildi (1955). Bunun üzerine Hürriyet Partisi'ni kurarak 1957 seçimlerine katıldı, ancak kazanamadı. Milletvekili olduğu 1950-1957 yılları arasında Dünya Parlamenterler Birliği, Avrupa Parlamenterler Birliği ve Avrupa Konseyi üyeliğindedir. 1958-1960 yılları arasında da Avrupa Konseyi Kalkınma Fonu'nda Türkiye temsilcisi olarak çalıştı.

Fransızca, Almanca ve Rumca bilen Ziyad Ebüzzıya, daha öğrenciyken Türkiye İş Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nda görev aldı (1934-1935). Robert College'de Türkçe, tarih, coğrafya öğretmenliği yaptı (1938-1943). Orta Doğu Teknik Üniversitesi kurucu ve mütevelli heyeti üyeliği görevinde bulundu (1955-1960). İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı (1979-1985). Türk Kültürüne Hizmet Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı. Beyoğlu GEN Kitap Sarayı, GEN-AR Sanat Galerisi ve Kulübü'nün de kuruculuğunu ve idareciliğini yaptı. Gazeteciliği fiilen bıraktıktan sonra haftalık *Yeni Düşünce* ve günlük *Zaman* gazetelerine (1988-1989) fikri ve siyasî yazılar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne basın tarihiyle ilgili maddeler yazdı. Uzunca süren bir hastalığın ardından 26 Mayıs 1994 günü öldü ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Bir İstanbul efendisi olarak tanımlanan ve Galata Sarayı Mekteb-i Sultânîsi'nin devamı olduğu için Galatasaray Lisesi mezunu olmakla övünen Ziyad Ebüzzıya gazeteci, tarihçi ve siyasetçi sıfatı

ile birçok önemli olayı gördüğünden yakın tarih hakkında değerli bilgilere ve ayrıca zengin bir arşive sahipti. Tedavi maksadıyla yurt dışında bulunduğu sırada, II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'da Amerikan ve İngiliz toplama kamplarında tutulan dış Türkler'den 3000 kadınının Türkiye'ye gelmesini sağladı. Türk-İslâm dünyasındaki gelişmeleri günü gününe takip eder, yazılarında Batı'nın Türk-İslâm âlemi karşısındaki iki yüzlü politikasını ortaya koyarak Türk devlet adamlarının bu duruma ses çıkarmayan ürkek politikalarını eleştirdi. Ziyad Ebüzzîya son yıllarda, Ayasofya'nın düzme evraklarla müze haline getirildiğini ispat edip tekrar cami olarak ibadete açılması gerektiğini ısrarla savunmuş, ayrıca harf devriminin kültür hayatımızda açtığı derin yaraların eski harflerin öğrenilmesiyle giderilebileceği üzerinde önemle durmuştur. Gençlerle birlikte çalışmayı, onlara yol göstermeyi seven Ziyad Ebüzzîya, zengin kütüphanesini özellikle genç araştırmacıların istifadesine sunmakla da tanınmıştır. Ziyad Ebüzzîya kitap yayıncılığıyla da ilgilenmiş ve 1943 yılında *Tasvir Neşriyatı* kurarak elliden fazla kitap yayımlamıştır.

Eserleri. Ziyad Ebüzzîya kendi kurduğu *Tasvir Neşriyatı*'n yayımları arasında imzasız olarak çıkardığı *Nasreddin Hoca Fıkraları* (İstanbul 1943); *Mussolini Kimdir? Faşizm Nedir?* (İstanbul 1943); *Rousseau Kimdir? Liberalizm Nedir?* (İstanbul 1943); *Salazar Kimdir? Korporatizm Nedir?* (İstanbul 1944); *Roosvelt Kimdir? New Deal Nedir?* (İstanbul 1944); *Machiavel Kimdir? Makya-velizm Nedir?* (İstanbul 1944); *Bektâşi Fıkraları* (İstanbul 1944); *Karanlıkta Bir Çılgılık* (roman, İstanbul 1945) adlı halk tipi kitapları dışında, büyük babası Ebüzzîyâ Mehmed Tevfik'in yakın tarihimizin en önemli kaynaklarından olan *Yeni Osmanlılar Tarihi* adlı eserini birçok ilâve ve açıklamalarla yayıma hazırlamıştır (I-III, İstanbul 1973-1974). Ahmed Rızâ Bey'in *La Faillité morale de la politique occidentale en orient* (Paris 1922) adlı eserini açıklama ve notlarla *Batı'nın Doğu Politikasının Ahlâken İflâsı* (İstanbul 1982) ismiyle tercüme etmiştir. Bu tercüme *The Moral Bankruptcy of Western Policy Toward the East* (Ankara 1988) adıyla İngilizce'ye çevrilerek Kültür Bakanlığı'nca yayımlanmıştır. Ziyad Ebüzzîya'nın kendi imzasını taşıyan tek telif eseri, Şahir Kozikoğlu ile birlikte kaleme aldığı *Galatasaray 1922-1933*

Tarihçesi ve 1933 Yılı Mezunlarının Elli Yılları (İstanbul 1986) adlı kitaptır.

Bunların dışında, 1946-1970 yılları arasında yirmi beş cildi bulan *Ansiklopedik Ebüzzîya Duvar Takvimi*'ni de çıkaran Ziyad Ebüzzîya çeşitli yayın organlarında kendi adıyla veya Z. E., Zahid Turhan, Selim Sabit, M. Kara takma adlarıyla makaleler yazmış, bazı ilmi toplantılara katılarak yakın tarih ve kültür konularında tebliğler sunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

"Ziyad Ebüzzîyâ ile Bir Sohbet" (haz. H. Emin Öztürk — Coşkun Yılmaz), *İslâm*, sy. 116, İstanbul Nisan 1993, s. 48-50; Tahsin Gökmen, "Gözleri Açık Gitti", *Türkiye*, İstanbul 28 Mayıs 1994, s. 8; Kemal Çapraz, "Türk Basımının Üstadı Tarihçi Yazar ve Siyasetçi Ziyad Ebüzzîya'nın Ardından, Yirminci Asrın Şahidi", *a.y.*, 5 Haziran 1994, s. 13; Tamer Korkmaz, "Ziyad Ebüzzîyâ Dolu Dolu Yaşadı", *Zaman*, İstanbul 28 Mayıs 1994, s. 3; M. Zeki Kuşoğlu, "Mevtin Sana Hande Bize Mâtem Oldu", *a.y.*, 28 Mayıs 1994, s. 11; Süleyman Ünal, "Ziyad Ebüzzîyâ", *a.y.*, 28 Mayıs 1994, s. 9; A. Halûk Dursun, "Ziyad Bey Niçin İstanbul Efendisi Olamadı?", *a.y.*, 1 Haziran 1994, s. 3; İsmail Kara, "Bir Kitap Okuma ve Kültür Aşığı Ziyad Bey de Hakk'a Yürüdü", *a.y.*, 20 Haziran 1994, s. 11; Orhan Koloğlu, "Ebüzzîya Ailesinin Son Temsilcisi", *77*, sy. 127 (1994), s. 5-7; Muhsin Karabay — Mehdi Ergüzel, "Ziyad Ebüzzîya ile Röportaj", *Türk Edebiyatı*, nr. 249, İstanbul 1994, s. 31-35; "Ebüzzîyâ, Ziyad", *TDEA*, II, 421 (maddenin yazımında, Ziyad Ebüzzîya'nın İSAM Kütüphanesi'ne verdiği otobiyografisinden faydalanılmıştır).

MUSTAFA UZUN

EBÜZZİYÂ MEHMED TEVFİK

(1849-1913)

Gazeteci, matbaacı, mütercim ve yeni edebiyatın yayılıp tutunmasında hizmetleri geçen yayımcı.

İstanbul Sultanahmet'te dünyaya geldi. XIII. yüzyılda Horasan'dan gelip Konya'nın Koçhisar (bugün Ankara'ya bağlı) kasabasına yerleşen ve kasabaya Şereflikoçhisar adını veren Şerefliü aşiretinden Atçeken (Esbkeşân) Hacı Hasan oğlu ailesindedir. Babası Maliye Sergi Kalemi memurlarından Hasan Kâmil Efendi'dir. İlk tahsiline Sultanahmet'te Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi'nde başladı. 1857'de babasının ölümü üzerine "peder-mânde" denilen usule göre onun yerine aynı daireye memur olarak alındı. On yedi yaşına kadar Maliye'nin çeşitli kalemlerinde çalıştı, buradan Şûrâ-yı Devlet ikinci sınıf mülkiye mülâzımlığına getirildi (Haziran 1868). Maliye'de iken aynı kalemde

memurluk yapan Abdülhak Hâmid ile beraber Hacı Edhem Paşazâde Kadri Bey'den Arapça, Farsça ve edebiyat dersleri aldı. Bu arada Cem'iyet-i İlmîye-i Osmaniyye tarafından verilen halka açık derslere devam etti. 1864'te *Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*'te çalışmaya başlayan Ebüzzîyâ, gazetede bir yazı dolaşısıyla önce Nâmık Kemal, onun vasıtasıyla da Şinâsi ile tanıştı ve *Tasvir-i Ef-kâr* gazetesine geçti; daha sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girdi (1866). *Yeni Osmanlılar Tarihi*'nde kendisinin cemiyete ne zaman girdiğini, kimlerle münasebette bulunduğunu uzun uzadıya anlattığı halde Fevziye Abdullah Tansel, Mayıs 1867'de hükümetin cemiyetin varlığından haberdar olmasıyla birlikte cemiyet mensuplarından bir kısmının Avrupa'ya kaçmaları veya sürgüne gönderilmeleri sırasında Ebüzzîyâ'nın İstanbul'da kalabilmesinin, onun gerçekten cemiyete dahil olup olmadığı hususunda şüphe uyandırdığını kaydetmektedir (IA, IV, 100). Ancak *Yeni Osmanlılar Tarihi*'ni açıklama ve notlarla yayımlayan Ziyad Ebüzzîya, Tansel'in bu düşüncesini, hareketin içinde bulunan ve eserin tefrika edildiği yıllarda hayatta olan Yeni Osmanlılar'ın adlarını sayarak yazılanlara itiraz etmemelerini delil gösterip reddetmektedir (III, 343-344). M. Kaya Bilgegil de fikir hayatımızda çeşitli yönlerden hususi bir yeri olan Ebüzzîyâ Tefvik'in, bir zaman kendisini Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin önemli üyelerinden biri gibi gösterirken başka bir zaman Avrupa'daki Genç Türkler'i ağır bir dille itham etmekten çekinmediğini ileri sürmektedir (*Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, s. 163).

Yirmi yaşlarında *Terakkî* gazetesinin yazı işleri müdürü olan Ebüzzîyâ böylece gazetecilik hayatına başladı. Gazetenin ilâveleri olarak *Terakkî Muhadderât* adlı ilk kadın dergisiyle *Terakkî Eğ-*

Ebüzzîyâ
Mehmed
Tefvik

Iencesi ve Letâif-i Âsâr adıyla iki mi-zah dergisi yayımladı. Daha sonra *Hakâiku'l-vekâyi'* gazetesinde, *Diyojen*, *Çingiraklı Tatar* ve *Hayal* dergilerinde çalıştı. Ebüzziyâ'nın bu sırada kendi adıyla neşrettiği bir kısım yazıları hükümette rahatsızlık uyandırdığından Şûrâ-yı Devlet'teki görevine son verildi (Şubat 1872).

Şinâsi'nin ölümü üzerine *Tasvîr-i Efkâr* Matbaası satılığa çıkarılmış, aynı günlerde ülkede meşrutiyet fikirlerini yaymak için bir gazete yayımlatmayı düşünen Mustafa Fâzıl Paşa bu matbaayı alarak Yeni Osmanlılar Cemiyeti kurucularına hediye etmişti. Nâmık Kemal ile Menâpirzâde Nûri ve Kayazâde Reşad beylerin haklarından feragat etmeleri üzerine Ebüzziyâ matbaanın sahibi oldu; kısa bir süre sonra Nâmık Kemal'in başmuharrirlik yaptığı *İbret* gazetesi de burada yayımlanmaya başlandı (Haziran 1872). Okuyucu kesiminden büyük ilgi gören *İbret*'in tirajının kısa zamanda süratle yükselmesi Mahmud Nedim Paşa hükümetini ürküttü ve gazete henüz 19. sayısında iken dört ay süreyle kapatıldı (Temmuz 1872). Hemen arkasından *İbret*'in sahiplerinden Nûri Bey Ankara mektupçuluğuna, Reşad Bey Bilecik kaymakamlığına gönderildi. Ebüzziyâ da İzmir'de yeni kurulan Muhâkeme-i Kebîre-i Merkeziye başkâtipliğine tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendi. Ancak Ebüzziyâ harcırahını almak bahanesiyle hareketini geciktirirken sadâret değişikliği oldu; Mahmud Nedim Paşa'nın yerine getirilen Midhat Paşa'nın sadâreti sırasında İzmir mahkemesi lağvedildiğinden Ebüzziyâ sürgünden kurtuldu. Midhat Paşa *İbret*'in geri kalan cezasını affederken, öte yandan gazetenin temel direği olan Nâmık Kemal'i Gelibolu'ya mutasarrıf tayin etmekle *İbret*'i meflûc bırakmış oldu. Bunun üzerine Ebüzziyâ *Sirâc* adı altında tek başına bir gazete çıkarmak için müracaatta bulunduysa da bunun Midhat Paşa tarafından reddedilmesi karşısında *Hadîka* adlı bir ziraat gazetesinin imtiyazını aldı. Midhat Paşa'nın sadâretten azli üzerine bunu siyasî bir gazete halinde yayımlamaya başladı (Kasım 1872). Aynı zamanda *Tasvîr-i Efkâr* Matbaası'nda da kitaplar neşretmeye devam ediyordu.

Hükümet, Nâmık Kemal'in de birçok önemli yazısının yayımlandığı *Hadîka*'da neşredilen yazıları aşırı bulup gazete-yi 56. sayısından itibaren iki ay süreyle kapatınca, Ebüzziyâ'nın yayıma devam

edebilmek için *Cüzdan* adıyla çıkardığı dergi daha ilk sayısında hem toplatılıp imha edildi hem de kapatıldı (Şubat 1873). Bu arada Gelibolu mutasarrıflığından azledilen Nâmık Kemal ile Ankara mektupçuluğundan azledilen Nûri Bey İstanbul'a dönmüş ve tekrar *İbret*'te yazmaya başlamışlardı. *Cüzdan*'ın kapatıldığıнын ertesi günü *İbret* de 110. sayısında bir ay süreyle tekrar tatil edildi. Yeni hükümet daha önce *Sirâc* için istenen yayın izni verince Ebüzziyâ bu defa *Sirâc*'ı yayımlamaya başladı (Mart 1873). 1 Nisan 1873'ten itibaren Nâmık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* adlı piyesi Güllü Agop Tiyatrosu'nda sahneye konmuş, seyirciden gördüğü büyük ilgi üzerine temsil-ler tekrar edilmeye başlanmıştı. Yine aynı günlerde Nâmık Kemal ve piyesi hakkında *İbret*'te sitayışkâr yazılar yayımlanması ve Ebüzziyâ'nın *Sirâc*'da, ma-aşlarını alamadıkları için yürüyüş yapan tersane işçilerini haklı bulan makaleler yazması üzerine, "Yeni Osmanlılar canlanıyor" endişesiyle *Sirâc* ve *İbret* hükümet tarafından tekrar kapatıldı (5 Nisan 1873). Ardından da "muzır neşriyat"ta buldukları gerekçesiyle Ebüzziyâ ile Ahmed Midhat Efendi Rodos'a, Nâmık Kemal Magosa'ya, Menâpirzâde Nûri ve Bereketzâde İsmâil Hakkı Bey de Akkâ'ya sürgüne gönderildi (10 Nisan 1873).

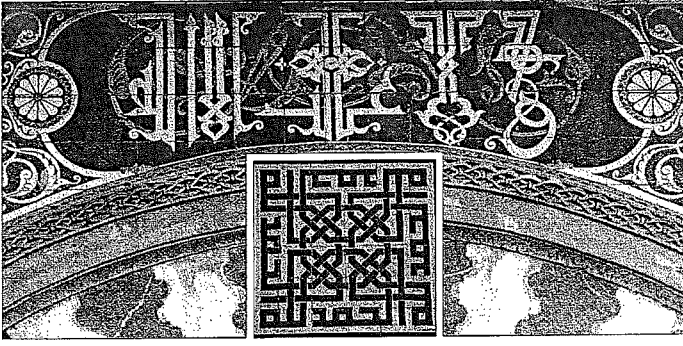
Ahmed Midhat Efendi ile beraber Rodos'ta kale hapsinde tutulan Ebüzziyâ, bir süre sonra adanın mutasarrıfı Mâşuk Paşa'nın yardımıyla kütüphaneye gitme izni aldı. Geçimini sağlayabilmek için de hapisnede hazırladığı yazıları İstanbul'da daha önce matbaasını teslim ettiği Şemseddin Sâmî'ye göndererek kendi matbaasında *Muharrir* adıyla bir dergi yayımlatmaya başladı (Kasım 1875). Bu tarihe kadar yazılarında Mehmed Tefvik imzasını kullanırken, bir mahpus ve sürgünün kendi adıyla yazı yazması yasak olduğundan, bundan sonra büyük oğlu Ziyâ'ya nisbetle Ebüzziyâ takma adını kullanmaya başladı. 31 Mayıs 1876'da ilân edilen genel af-la İstanbul'a döndükten sonra gazetelere verdiği ilânlarda (30 Haziran 1876) bundan böyle bu takma adı isim olarak kullanacağını açıkladı. Bu isim daha sonra ailesine soyadı oldu.

Rodos'ta iken, Türk nesrinin geçirdiği gelişmeyi göstermek üzere Batılı tarzda ilk edebiyat antolojisi olan *Numûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'yi hazırladı. Bu arada Ahmed Midhat Efendi ile beraber, ülkemizde Batı tarzında eğitime başla-

yan ilk okul niteliğindeki Medrese-i Süleymâniyye'yi kurdu (1876). İstanbul'a döndükten sonra II. Abdülhamid'in hazırlattığı Kânûn-ı Esâsî çalışmalarına katıldı; aynı zamanda sarayda kurulması tasarlanan Cem'iyet-i Mütercimîn'e de dahil edildi. Meşrutiyet'in ilânı, Meclis-i Meb'ûsan'ın açılması, 93 Harbi, bunun ardından meclisin tekrar kapatılması ve Kânûn-ı Esâsî'nin yürürlükten kaldırılmasıyla meşrutiyete bel bağlayan devrin aydınlarının muhalefeti, II. Abdülhamid idaresini bunları çeşitli memuriyetlerle İstanbul'dan uzaklaştırmaya yöneltti. Devrin diğer bir kısım yönetim muhalifleri gibi Ebüzziyâ da Bosna mektupçusu olarak İstanbul dışına çıkarıldı. Bosna'da vilâyet gazetesinin idaresini ve yayımını üzerine aldı; bu arada *Bosna Vilâyeti Sahnâmesi*'nin 13. sayısını çıkardı (1295/1878). Ebüzziyâ'nın buradaki görevi, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından geçici olarak işgaline kadar sürdü. İstanbul'a dönünce yeni bir matbaa kurmaya çalışırken bir yandan da *Salnâme-i Ebüzziyâ* adıyla bir almanak hazırladı (Mart 1879); ancak eser daha matbaada iken gelen bir emirle imha edildi (bugün elde sadece üç nüshası mevcuttur).

Ertesi yıl, 1900'de Konya'ya sürgüne gönderilinceye kadar düzenli olarak yayımladığı salnâmelerin neşrine başladı. Aynı günlerde, Tanzimat devri edebiyatçılarının önemli bir neşir vasıtası olan *Mecmûa-i Ebüzziyâ*'yı yayım hayatına koydu (Mayıs 1880). Almanya'dan getirttiği yeni makinelerle kurduğu matbaasında kitap yayımlamaya da devam eden Ebüzziyâ, halka okuma alışkanlığı kazandırmak amacıyla Universal Bibliothek neşriyatını örnek alarak Kitâbhâne-i Meşâhîr ve Kitâbhâne-i Ebüzziyâ isimleri altında, içinde kendi eserleriyle Şinâsi ve Nâmık Kemal'in eserlerinin de bulunduğu telif ve tercüme 100'den fazla cep kitabı yayımladı. Bu arada fasiküller halinde *Lugat-ı Ebüzziyâ*'yı neşre başladı (1888).

Israrlı talepleri üzerine II. Abdülhamid tarafından Mekteb-i Sanâyi müdürlüğüne getirilen (Kasım 1891) Ebüzziyâ, aynı zamanda devrinin önde gelen bir küff hattatı ve arabesk süsleme sanatçısıdır. Yıldız Sarayı'nın salon tezyinatıyla Yıldız Camii'nin tezyinatı ve levhaları da Ebüzziyâ'ya yaptırılmıştı. Ayrıca padişahın kendi eliyle imal ettiği muhtelif ahşap eserlere işlediği "Abdülhamid" amb-lemeleri de onun istifidir. Ancak mektep-

Ebüzziyâ
Tevfik Bey'in
Üsküdar'da
Abdülmedid
Efendî Köskü
kapısı üzerindeki
çiçekli
kûfî hattı ile
Sirkeci'de
Büyük
Postahane'nin
arka cephesindeki
kûfî murabbai -
İstanbul

te yenilikçi birtakım faaliyetleri ve ders vermek için Avrupa'dan bazı sanatkar ustalar getirtmesi üzerine aleyhinde bir jurnal verildi ve okul müdürlüğünden alınarak Şûrâ-yı Devlet üyeliğine getirildi (Aralık 1892). Burada mümkün olduğu kadar politikadan uzak durmaya çalıştı; *Servet, Ma'lûmat, Hazine-i Fünûn, İrtikâ, Musavver Fen ve Edeb* gibi dergi ve gazetelerde değişik konularda yazıları yazdı. Buna rağmen 1893-1900 yılları arasında on defa tutuklandı; nihayet verilen jurnaller üzerine oğlu Talha ile beraber Konya'ya sürgüne gönderildi (Nisan 1900). Sekiz yıldan fazla süren bu sürgün hayatı boyunca matbaası mühürlenip kapatıldığından Almanya'dan getirdiği makinelerle deposundaki kitaplar büyük ölçüde zarar gördü. Sürgün yıllarında Konya vilâyet gazetesine imzasız yazılar yazdı, aynı zamanda kurduğu bazı özel tezgâhlarda halı dokumacılığıyla meşgul oldu.

II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine çıkarılan genel afila İstanbul'a döndü (Temmuz 1908). Bu dönemde fiilen politikaya atılarak İttihat ve Terakkî Fırkası'na girdi; seçimlerde Konya vilâyetinden aday oldu ve Antalya sancağından mebus seçildi. Bu arada matbaasını yeniden faaliyete geçirdi, *Mecmûa-i Ebüzziyâ'yı* tekrar yayımlamaya başladı. Kendisi Konya'da iken ölen, Yeni Osmanlılar'ın yakın dostu Fransız gazeteci G. Giampietri'nin *Le Courier d'Orient* adlı gazetesini Fransızca olarak neşretmeyi sürdürdü (Nisan 1909). Bu arada Şinâsi'nin vârislerinden *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinin imtiyazını satın alarak bunu *Yeni Tasvîr-i Efkâr* adıyla çıkarmaya başladı (Mayıs 1909). 31 Mart Vak'ası'nı takip eden günlerde Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi, Sultan Abdülhamid'in hal'i, İttihat ve Terakkî ile Hürriyet ve İtilâf fırkalarının kıyasıya mücadeleleri sırasında ilân edilen örfî idare günlerinde çıkarmakta olduğu gazete defalarca kapatıldı. Ebüzziyâ her defasında isim değiştirerek ga-

zetesini yayımlamaya devam etti. Zaman zaman tutuklandı, matbaası mühürlen-di ve hapse atıldı. Bâbiâli Baskını ile iktidara geçen yeni hükümetçe serbest bırakıldığı gün ertesi günü evine dönerken Kadıköy vapurunda öldü ve Bakırköy Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedildi (27 Ocak 1913).

Basın yayın, gazete ve matbaa tekniği gibi birçok alanda ülkeye çeşitli yenilikler getiren Ebüzziyâ Tevfik, bir edebî şahsiyet olmaktan ziyade Tanzimat devrinin önemli isimlerini sonraki nesillere tanıtan ansiklopedik bilgiye sahip bir yayımcıdır. Ebüzziyâ zihniyet bakımından, bir milletin ancak gelenek ve göreneklerine, millî ve dinî inançlarına bağlı kalarak ve faydalı her türlü yeniliği benimseyerek gelişebileceğine inanan muhafazakâr bir Osmanlı aydınıdır. Asla yılmayan bir karaktere sahip olan Ebüzziyâ, hayatı boyunca cehaletle ve ülkeye zarar getirebilecek şeylerle mücadele etmiştir. Rodos ve Konya'daki sürgün hayatı, faaliyetlerinden şüphelenen devrin yöneticileri tarafından defalarca göz altına alınması, zaman zaman tutuklanması, matbaasının kapatılması ve hakkında verilen jurnaller onu yıldırmamış, hayatı boyunca doğru bildiklerini söylemekten çekinmemiştir. Yaşadığı dönemde, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemek için devrin diğer aydınları gibi Ebüzziyâ da milliyetçilik ve Türkçülük ideolojileri yerine Osmanlılık bağına önem vermiş ve devletin hıristiyan dünyası karşısına müslüman unsurların çoğunluğu ile çıkabilmesi için sürekli olarak din birliğine ve Müslümanlık kavramına sarılmıştır. Ancak vatanın bütünlüğü ve selâmetinin esas itibarıyla Türk unsurunun gelişip kuvvetlenmesiyle mümkün olabileceğini belirtmekten de geri kalmamıştır.

Cevri Kalfa Sibyan Mektebi'nden başka herhangi bir okula gitmediği halde kuvvetli azmi ve iradesi sayesinde kendine iyi seviyede Arapça, Farsça,

Fransızca, Almanca ve Rumca öğrenmiş, edindiği geniş bilgi ve kültür sonucunda çıkardığı gazete ve dergilerle diğer yayın faaliyetleri devrinde tek başına bir mektep olmuştur.

Şiirleri yok denecek kadar az olan Ebüzziyâ'nın asıl faaliyet sahası nesirdir. Kuvvetli bir mantığa dayalı basit ve sade cümlelerle kurulu yazıları bugün de zevkle okunabilmektedir. Daha çok gazeteci hüviyeti ağır basan Ebüzziyâ'nın tiyatro yazarlığı, Nâmık Kemal ve arkadaşları gibi halk kitlelerini hürriyet fikrine ve yenilik düşüncelerine yönlendirmek için bir vasıta. Hâtıra türündeki eser ve makaleleri ise Osmanlı Devleti'nin her bakımdan en karışık dönemiyle ilgili çeşitli sosyal, edebî ve siyasî olaylara ışık tutabilecek niteliktedir.

Ebüzziyâ Tevfik daha ilk yazılarında, asırlardan beri Türkçe'ye girmiş birtakım Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle mücadele etmiş, devrin diğer yazarlarının müdafaa ettiği sade Türkçe ile güzel makale örnekleri vermiştir. 1869'da ilk defa Arap harflerini değiştirme fikrini ileri süren Leh mühtedisi gazeteci Hayreddin ile tartışmaya girmiş, marifin ilerlemesinin bir sistem ve metot meselesi olduğunu, harfleri değiştirmekle eğitimde gelişme sağlanamayacağını söylemiştir. Böyle bir değişikliğin, yeni nesillerin asırlara dayanan kültür temelleriyle bağlarını koparacağını öne sürerek ileride Türk kültürü için büyük boşluklar doğuracağını savunmuştur (*Terakkî*, nr. 193-195, İstanbul 2-4 Ağustos 1869).

Gerek muhteva gerekse baskı tekniği bakımından türünün önde gelen örneği durumundaki takvimli, Batı'da "almanak" adı verilen ansiklopedik yıllıkları ilk defa Ebüzziyâ yayımlamış ve bu türün ülkede tanınmasında öncülük etmiştir.

On yedi yaşında gazeteciliğe başlayan Ebüzziyâ, Şinâsi ve Nâmık Kemal'le tanıştıktan sonra bilhassa onların etkisiyle ve basın yoluyla giriştiği fikir mücadelesini hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine yayın hayatına koyduğu *Yeni Tasvîr-i Efkâr* kısa zamanda Türkiye'nin en ciddi fikir gazetelerinden biri olmuş, gazete ölümünden sonra da çocukları Talha ve Velid Ebüzziyâ'nın elinde uzun yıllar bu durumunu muhafaza etmiştir.

Halkın uyanmasına ve kültür sahibi olmasına vesile teşkil edecek eserler basmak maksadıyla yayımcılığa başlayan Ebüzziyâ, özellikle Şinâsi ve Nâmık Ke-

Ebüzziyâ Mehmed Tefvik tarafından küfî hatla yazılan Yıldız Hamidiye Camii'nin kubbesindeki göbek yazısı - İstanbul

mal'in eserlerini basarak bunların düşüncelerinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Türkiye'de Batı tekniğiyle güzel ve temiz baskı yapma işini matbaasında yine o başlatmıştır. Yayımladığı eserlerle, Almanya'da 1889'dan beri düzenlenen milletlerarası sanat baskıları (édition de lux) yarışmalarına katılarak her yıl birkaç eseri dereceye girmiş ve bunlar Internationale Graphische Muster-Austausch adlı yillığa alınmıştır. Bu başarısından dolayı kendisine Fransa Devleti tarafından kültür hizmeti liyakat maddesi verilmiştir.

Devrinde küfî hatta üstat sayılan Ebüzziyâ Tefvik bu yazı ile kendine has bir üslup geliştirmiştir. O dönemdeki resmî ve özel kuruluşlara ait büyük binaların ekserisinde bulunan yazılarının çoğu harf devriminden sonra kazanmıştır. Bugün Arkeoloji Müzesi'nin giriş kapısı üstünde görülen "Müze-i Hümâyun" yazısı, Yıldız Camii'nin içinde kubbealtı çemberini çeviren küfî hatla sûre-i Mülk, madalyonlar içindeki aşere-i mübeşşere isimleriyle mihrap üstündeki besmele ona aittir. Türk tarzı arabesk süslemede de zamanının başarılı bir sanatkarı olan Ebüzziyâ, Yıldız Sarayı'nın Muayede Salonu ile Yıldız Camii'nin içinde ve hünkâr mahfilindeki bir kısım arabesk süslemelere imzasını atmıştır. Ayrıca çini mürekkebiyle yaptığı "eau forte" denilen desenler ve sulu boya çalışmaları özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.

Eserleri. A) Salnâme ve Takvimleri. 1. *Salnâme-i Hadîka* (İstanbul 1290). Türkiye'de çıkarılan ilk almanaktır. 2. *Bosna*

Vilâyeti Salnâmesi (Saraybosna 1295). Tipografi ile basılan ilk il salnâmesidir. 3. *Salnâme-i Ebüzziyâ* (İstanbul 1296). Dağıtılmadan önce el konulup imha edilmiştir. İmha edilmesinin sebebi, muhtevasında yer alan olayların kronolojik listesinde II. Abdülhamid'in sürgüne gönderdiği Süleyman Paşa'nın sürgün tarihinin yer almış olmasıdır. 4. *Salnâme-i Kamerî* (İstanbul 1297). 5. *Rebî-i Ma'rifet-Salnâme-i Ebüzziyâ* (İstanbul 1297). 2. seneden itibaren *Rebî-i Ma'rifet-Takvîm-i Ebüzziyâ* (II-VIII, İstanbul 1299-1305), 9. seneden itibaren *Nevsâl-i Ma'rifet-Takvîm-i Ebüzziyâ* (IX-XI, İstanbul 1306, 1308, 1310), 12. seneden itibaren *Takvîm-i Ebüzziyâ* (XII-XIV, İstanbul 1311, 1315, 1316) adıyla yayımlanmıştır. VI. cildi (İstanbul 1303), Türkiye'de çinografî usulüyle resimlendirilmiş ilk eserdir. Çeşitli aralıklarla on dört yıl yayımlanan bu takvim, Ebüzziyâ'nın Nisan 1900'de Konya'ya sürgüne gönderilmesiyle durmuş, sürgünden döndükten sonra ise bu yayını devam ettirmemiştir. Resimli, her biri ortalama 180-200 sayfa hacmindeki bu takvim -yılıklarda, bir takvimde bulunması gereken bilgilerden başka bir yıl içinde meydana gelen önemli olaylarla o yıl içinde vefat eden siyaset, sanat ve kültür dünyasının tanınmış şahsiyetleri hakkında haberlere, Avrupa ve Amerika'daki sanat, kültür ve yayın faaliyetlerini tanıtıcı yazılara da yer verilmiştir. Ayrıca tanınmış bir kısım yerli ve yabancı şair ve yazarlardan örnek parçalar, "Ma'lûmât-ı Mütenevvia" başlığı altında değişik konularda bilgiler ve son kısımda da Matbaa-i Ebüzziyâ tarafından neşredilen kitaplar hakkında tanıtıcı kısa bilgiler yer almaktadır. *Ebüzziyâ Takvîmi*, 1943 yılında duvar takvimi şeklinde Velid Ebüzziyâ tarafından çıkarılmaya başlanmış ve üç yıl devam etmiştir. Onun 1945'te vefatından sonra yeğeni Ziyad Ebüzziyâ aynı takvimi yirmi altı yıl (1945-1970) çıkarmıştır. 6. *Takvîm-i Rebî-Zamîne-i Rebî-i Ma'rifet* (İstanbul 1302). 7. *Rusya Müslümanları'na Mahsus Takvîm-i Ebüzziyâ* (İstanbul 1303). 8. *İmsâkiyye-i Nevîn* (İstanbul 1309). 9. *Takvîm-i Nisâ* (İstanbul 1317). Türkiye'de kadınlar için çıkarılan ilk takvimdir.

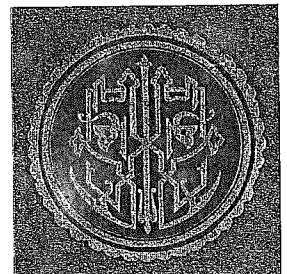
B) Değişik Konulardaki Telif Eserleri. 1. *Millet-i İsrâîliyye* (İstanbul 1305). 2. *Ma-kâme-i Tevkîfiyye* (İstanbul 1311). On iki nüsha basılan bu eser bir hâtıratır. 3. *Ne Edât-ı Nefî Hakkında Tetebbuât* (İstanbul 1324). 4. *Yeni Osmanlılar Tâ-*

rihi. İlk defa 1909-1910'da *Yeni Tasvîr-i Efkâr*'da tefrika şeklinde neşredilen eser, yıllar sonra notlar ve açıklamalarla birlikte Latin harfleriyle üç cilt halinde Ziyad Ebüzziyâ tarafından yeniden yayımlanmıştır (İstanbul 1973-1974). 5. *Lugat-ı Ebüzziyâ* (İstanbul 1306). İki cilt halindeki eser "öd" (عود) kelimesinde kalmıştır. Ebüzziyâ Konya'ya sürgüne gönderildikten sonra matbaası talan edildiğinden forma halinde satışa çıkarılan lugatın matbaada bulunan formları da diğer eserlerle beraber yok edilmiştir.

C) Piyesleri. 1. *Ecel-i Kazâ* (İstanbul 1288). Altı perdelik bir dram olan eser, 29 Kasım 1872'de Gedikpaşa'daki Osmanlı Tiyatrosu'nda saray dışında Türk seyircisine oynanan ilk telif piyesidir. Hâsılatı tiyatro sanatçılarına verilen ilk oyun da budur. Türk edebiyatında tenkit edilen ilk telif piyes de yine *Ecel-i Kazâ* dir (*Diyojen*, nr. 167, İstanbul 5 Kânunuevvel 1872). 2. *Habîbe yahut Semahât-ı Aşk* (İstanbul 1291). Dört perdelik bir dram olup Victor Hugo'nun *Anjelo ou le tyran de Padou* adlı eserinden adaptedir. Ebüzziyâ bu eseri Rodos'ta sürgünde iken yazmıştır. Hugo'nun eserinin genel çerçevesi korunmakla beraber piyes tamamen siyasî maksatla kaleme alınmış ve istibdatla itham edilen Abdülaziz'e öldürülmesini gerektirecek kadar büyük hücumlarda bulunulmuştur. Önce önsöz çıkarılarak yayımlanmasına izin verilen eser Abdülaziz'in hal'inden sonra önsözle birlikte basılmıştır.

D) Biyografileri. *Gutenberg ve İhtirâ-ı Fenn-i Tab'* (İstanbul 1299); *İbn Sînâ* (İstanbul 1299); *Galile* (İstanbul 1299); *Napolyon* (İstanbul 1299); *Diyojen* (İstanbul 1299); *Benjamin Franklin* (İstanbul 1299); *Büfon* (İstanbul 1299); *Hasan b. Sabbâh* (İstanbul 1300); *Ezop* (İstanbul 1300); *Yahyâ b. Hâlid Bermek* (İstanbul 1300); *Hârûn er-Reşîd* (İstanbul 1300); *Jan Jak Russo* (İstanbul 1303); *Nâmık Kemal* (İstanbul 1304); *Nikola Şamfor* (İstanbul 1305); *Sürûri-i Müverrih* (İstanbul 1305); *İmparator Vilhelm* (İstanbul 1305); *Nefî* (İstanbul 1305); *Kemal*

Ebüzziyâ Mehmed Tefvik'in küfî hatla yazdığı müsenâ Ebüzziyâ markası (Z. Ebüzziyâ arşivi)

(İstanbul 1306); *Kemal Bey'in Tercüme-i Hâli* (İstanbul 1326).

E) *Tercüme Eserleri. Tarîk-i Refâh, Franklen'in Servet Hakkındaki Nesâ-yihî* (Saraybosna 1295); *Üç Yüzlü Bir Karı* (İstanbul 1294, Charles Paul de Kock'tan Ahmed Midhat'la beraber).

F) *Derlemeleri. Reşid Paşa Merhumun Bazı Âsâr-ı Siyâsiyyesi* (İstanbul 1289); *Nümüne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* (İstanbul 1296); *Cümel-i Müntehabe-i Kemâl* (İstanbul 1299); *Muharrerât-ı Husûsiyye-i Âkîf Paşa* (İstanbul 1301); *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye* (Şinâsi'nin eserine 1764 atasözü ilâvesiyle, İstanbul 1302); *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr, Siyâsiyat-Şinâsi, Kemal* (İstanbul 1303); *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr, Edebiyat-Şinâsi* (İstanbul 1303); *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr, Edebiyat-Kemal* (İstanbul 1304); *Tazarruât-ı Sinân Paşa* (İstanbul 1309); *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr, Makâlât-Kemal* (İstanbul 1311); *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr, Makâlât-Şinâsi* (İstanbul 1311).

Sahibi Olarak Çıkarıldığı Gazeteler. 1. *İbret* (Nâmîk Kemal, Kayazâde Reşad, Menâpirzâde Nûri ile ortak, 7 Rebülâhîr 1289 - 3 Cemâziyelâhîr 1289). Gazete kapatılıp ortakları çeşitli memuriyetlerle İstanbul dışına gönderildiğinden ancak on dokuz sayı çıkarılabilmıştır. 2. *Hâfika* (8 Ramazan 1289 - 8 Safer 1290). Elli dokuz sayı yayımlanmıştır. 3. *Sirâc* (16 Muharrem 1290 - 11 Safer 1290). Ebüzziyâ'nın Rodos'a sürülmesine kadar on yedi sayı çıkarılmıştır. 4. *Le Courier d'Orient* (Nisan 1909, Giampietri'nin veresiyle ortak). Fransızca olarak yayımlanan gazetenin bugün elde hiçbir nüshası yoktur. 5. *Yeni Tasvîr-i Efkâr* (31 Mayıs 1909 - 10 Mayıs 1910). 349 sayı yayımlanmıştır. Gazete örfî idare tarafından kapatıldıkça kısa sürelerle *Tasvîr-i Efkâr, Hak*, yine *Tasvîr-i Efkâr, İntihâb-ı Efkâr*, yine *Tasvîr-i Efkâr*, yine *İntihâb-ı Efkâr, Tefsîr-i Efkâr*, tekrar *Tasvîr-i Efkâr* adlarıyla yayımına devam etmiş, Ebüzziyâ bu gazeteleri oğulları Talha ve Velid ile beraber Mayıs 1910 - 27 Ocak 1913 tarihleri arasında 649 sayı çıkarabilmiştir.

Sahibi Olarak Çıkarıldığı Dergiler. *Cüzdan* (İstanbul 7 Zilhicce 1289, Türk basın hayatında toplatılan ilk dergidir); *Muharir* (İstanbul Muharrem 1293 - Safer 1295, sekiz sayı); *Mecmûa-i Ebüzziyâ* (İstanbul 1 Ramazan 1297 - 2 Ramazan 1330, 159 sayı, on beş cilt).

Müdür Olarak Çalıştığı Gazeteler. *Terakkî* (1287 h.-1870; bu gazetenin ilâve-

leri olarak çıkan *Terakkî Eğlencesi* ve *Le-tâif-i Âsâr* adlı iki mizah dergisi ile *Terakkî Muhadderât* adlı kadın dergisi aynı zamanda Türkiye'de yayımlanan ilk mizah ve kadın dergileridir); *Bosna* (vilâyet gazetesi, 1295 h.-1878).

Ebüzziyâ ayrıca *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, Tasvîr-i Efkâr* (Şinâsi'nin çıkardığı), *Hakâiku'l-vekâyi'*, *Diyojen, Çınıraklı Tatar* ve *Hayal* gazetelerinde çalışmış; *Cerîde-i Askeriyye, İrtikâ, Ma'lûmat, Musavver Fen ve Edeb, Konya* (vilâyet gazetesi) ve *Asker* gibi gazetelerde de makaleler yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defterleri*, nr. 184, s. 146; Ebüzziyâ Tevfik, *Makâme-i Tevkiyye*, İstanbul 1894, s. 1-14; a.m.f., *Yeni Osmanlılar Tarihi* (haz. Ziyad Ebüzziyâ), İstanbul 1973-74, I-III, tür.yer.; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 109; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1985, bk. İndeks; M. Kaya Bilgegil, *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Erzurum 1970, bk. İndeks; a.m.f., "Ebüzziyâ Tevfik Bey'in İkinci Sultân Abdülhamîd'e Arzaları", *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, Erzurum 1980, s. 163-245; Nâmîk Kemal'in *Mektupları* (haz. Ömer Faruk Akün), İstanbul 1972, tür.yer.; Adnan Akgün, *Ebüzziyâ Tevfik'in Mecmua-i Ebüzziyâ'daki Hatıraları* (yüksek lisans tezi, 1987), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Âlim Gür, *Ebüzziyâ Tevfik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları* (doktora tezi, 1990), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Rekin Ertem, *Elifbeden Alfabe*, İstanbul 1991, s. 111-116; *Terakkî*, nr. 193-195, İstanbul 2-4 Ağustos 1869; *Diyojen*, nr. 167, İstanbul 5 Kânunuevvel 1872; Mustafa Nihat Özön, "Ebüzziyâ Tevfik", *Kalem*, 1/3, İstanbul 1938, s. 105-109; 1/4, s. 164-168; İhsan Sungu, "Ebüzziyâ Tevfik", AA, V, 266-269; Fevziye Abdullah Tansel, "Ebüzziyâ Tevfik", IA, IV, 100-103; R. Ekrem Koçu, "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik Bey", *İst.A*, IX, 4875-4881; Ziyad Ebüzziyâ, "Ebüzziyâ, Mehmed Tevfik", *TDEA*, II, 418-420.

ZİYAD EBÜZZİYÂ

EBVÂ

(الأبواء)

Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin kabrinin bulunduğu yer.

Mekke - Medine yolu üzerinde Medine'ye daha yakın bir yer olup Bedir'den sonra Sukyâ ile Cuhfe arasında, Medine'ye yaklaşık 190 km. uzaklıktadır. Bu bölgede Damre ve Eslem kabileleri yaşıyordu. Bugün Râbiğ kasabasına bağlı bir köy olan Ebvâ, Âmine'nin kabrinin bulunduğu yer olması sebebiyle İslâm kaynaklarında çokça zikredilmiştir. Hz.

Muhammed altı yaşlarında iken Âmine, onun doğumundan önce vefat eden babasının Medine'de bulunan kabrini ve dedesi Abdülmuttalib'in annesi dolayısıyla ailenin dayıları sayılan Neccâroğulları'nı ziyaret etmek üzere oğlu ve câriyesi Ümmü Eymen ile birlikte Medine'ye gitti. Medine'de bir ay kaldıktan sonra Mekke'ye dönerken Ebvâ'da vefat etti ve oraya defnedildi. Hz. Muhammed'in dadısı Ümmü Eymen Mekke'ye getirdiği Muhammed'i dedesi Abdülmuttalib'e teslim etti. Bazı rivayetlerde Abdülmuttalib'in de bu yolculuk sırasında onlarla birlikte olduğu kaydedilir.

Bugün Ebvâ'ya birkaç kilometre mesafede Ümmünnebi denilen mevkide olup bölge halkı tarafından Âmine'ye nisbet edilen kabrin etrafı basit şekilde taş yığınıyla çevrilmiştir. Kabrin üzerinde daha önce mevcut olduğu bilinen yapı ise son zamanlarda yıktırılmıştır.

Hz. Peygamber'in Kureyşli müşriklere karşı düzenlediği ilk gazve, hicretin 2. yılı Safer ayında (Ağustos 623) gerçekleştirilen ve yörede bulunan Veddan köyüne izâfetle Veddan Gazvesi diye de anılan Ebvâ Gazvesi'dir (Buhârî, "Megâzi", 1). Muhacirlerden oluşan yetmiş kişilik bir grupla Medine'den Ebvâ'ya kadar gelen Hz. Peygamber Kureyşlilerle karşılaşmadığından herhangi bir savaş olmamıştır. Bu gazve sırasında Resûl-i Ekrem Benî Damre kabilesiyle, birbirlerine saldırmamaları ve onların müslümanların düşmanlarıyla iş birliği yapmamaları konusunda bir antlaşma yapmıştır (Hamîdullah, s. 266-267).

Hicretin 3. (625) yılında bazı Kureyşliler Uhud Gazvesi için Mekke'den Medine'ye giderken Ebvâ'da konakladıklarında, Bedir'de katledilen yakınlarının intikamını almaya teşvik için, orduya katılan kadınların Hz. Peygamber'in eline düşmesi halinde kullanılmak üzere

Âmine'nin Ebvâ köyü yakınlarında bulunan kabri - Suudi Arabistan

MATBAA-i EBÜZZİYÂ

(مطبعة أبو الضياء)

Ebüzziyâ Mehmed Tefvik'in
(ö. 1913)

kurduğu,

Türk basın tarihinde
önemli yeri olan matbaa.

Baskı sanatına getirdiği yeniliklerle Türk matbaacılık tarihinde bir dönüm noktası olup 1881'de İstanbul'da kurulmuştur. Daha önce *Tasvîr-i Efkâr* gazetesindeki yazılarıyla basın hayatına atılan Ebüzziyâ Mehmed Tefvik'in matbaacılık mesleğine fiilen girişi, Şinâsi'nin ölümü (1871) ve matbaasının Mustafa Fâzıl Paşa tarafından terekesinden satın alınmasıyla başlar. Mustafa Fâzıl Paşa, başkanı bulunduğu Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin amaçları doğrultusunda işletilmesi kaydıyla matbaayı cemiyet üyelerinden Nâmik Kemal, Kayazâde Reşad, Menâpirzâde Nûri ve Ebüzziyâ Mehmed Tefvik'e bağışlamış, daha sonra hisselerin tamamı Ebüzziyâ'ya devredilmiştir. Şinâsi'nin anısına hürmeten onun koyduğu *Tasvîr-i Efkâr* adını koruyarak yayım hayatına giren Ebüzziyâ matbaayı önce Sultanhamamı'na, ardından Beyoğlu'nda Haçopulo Çarşısı'na, daha sonra Bâbüâli'de Nallı Mescid'in karşısındaki 2 numaralı hâneye taşımış, *İbret*, *Hadîka* ve *Sirâc* gazeteleriyle *Cüzdan* dergisini ve bazı kitapları bu matbaada bastırmıştır (1872-1873). Rodos sürgününe giderken matbaayı Mihran'a kiralamış ve yayım faaliyetleri onunla Şemseddin Sâmî tarafından sürdürülmüştür. Sürgün dönüşünde (1876) matbaa işleri için bir süre Viyana'da bulunmuştur.

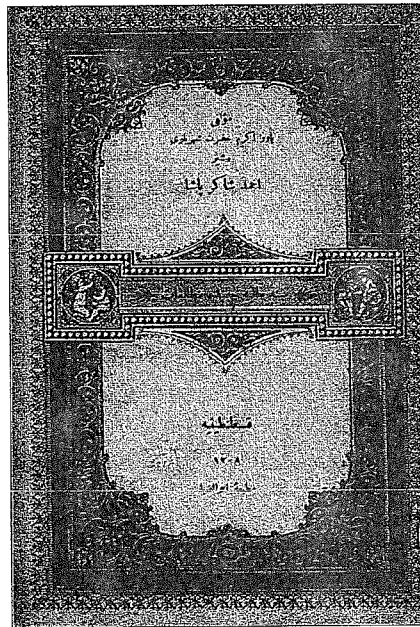
Ebüzziyâ Mehmed Tefvik, 1881'de Almanya'dan getirttiği baskı makineleri ve gerekli edevatıyla matbaasını Karaköy'de Eski Mahkeme sokağındaki Ticaret Hanı'nda Matbaa-i Ebüzziyâ adıyla açtı. İlk basılan eser *Rebî-i Ma'rifet* adlı yıllığın ikinci sayısındır (13 Mayıs 1882). Daha önce Mihran Matbaası'nda tabedilen *Mecmûa-i Ebüzziyâ* 21. sayısından itibaren (15 Receb 1299 / 2 Haziran 1882) burada yayımına devam etti. Kaliteli baskılarıyla matbaa iki yıl kadar faaliyet gösterdi. Bina yetersiz kalınca Karaköy'de Avusturya Lisesi'nin karşısındaki Kart Çınar (bugünkü Çınar) sokağındaki tarihi binaya taşındı. Burada büyük gelişme gösteren matbaa, Türkçe'nin yanında Batı dillerinde kullanılan hurufatla her türlü kitap ve evrakı bastı. Bu parlak dönem Ebüzziyâ'nın 10

Nisan 1900'de Konya sürgününe kadar devam etti. Bu sırada asıl görevi devlet memurluğu olduğu için matbaacılığı padişah katında uygun görülmediğinden matbaasının hazine tarafından 650 lira karşılığında satın alınmak istendiği kendisine bildirildi. Ebüzziyâ çok düşük bulunduğu bu miktarı kabul etmedi. Sürgün süresince mühürlenerek sekiz yıl kapalı kalan matbaada bakımsızlıktan büyük zarar gören makineler ve diğer aletler işlemecek hale geldi. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra 2 Ağustos 1908'de İstanbul'a dönen Ebüzziyâ, matbaasından geri kalan işe yarar malzemeyi alıp Sultanahmet'te Divanyolu'nda yakın zamana kadar Sağlık Müzesi olarak kullanılan binanın zemin katında yeniden tesis edip 1909'da faaliyete geçirdi. Önce *Yeni Tasvîr-i Efkâr* gazetesini, ardından sürgüne giderken yayımına son verdiği *Mecmûa-i Ebüzziyâ*'yı çıkarmaya başladı (4 Mayıs 1911). Ancak burada bastığı kitaplar, *Nûmûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'nin altıncı ve son baskısı dışında eski kaliteyi yakalayamadı. Ebüzziyâ'nın vefatında (27 Ocak 1913) oğulları Talha ve Velid beylere geçen matbaa Cağaloğlu'nda Şeref Efendi sokağındaki Münif Paşa Konağı'na taşındı (22 Şubat 1913). Matbaa-i Ebüzziyâ yayımcılığını burada sürdürdü ve 1955'te tarihe karıştı.

Matbaacılık ve yayımcılığı yanında Ebüzziyâ Mehmed Tefvik aynı zamanda hattat, hakkâk, grafiker, ressam, dekoratör, seramikçi ve peyzaj mimarı idi; halıcılık ve ince marangozluk gibi değişik alanlarda da usta bir sanatkardı. Yeniliklere her zaman açık olan Ebüzziyâ baskı, harf, süs, biçim gibi öğeleri dönemin modern grafik sanatına uygun olarak seçmiş, ayrıca Avrupa'da yaptırdığı klişeleri kullanmıştır. Renkli baskının yeni yeni geliştirdiği bir devirde bastığı nefis eserlerine, o dönemin matbaacılık merkezi olan Leipzig'de *Der Ausschuss für den Internationalen Graphischen Muster-Austausch* adıyla yayımlanan yıllığın 1881-1889 yıllarında çıkan dokuz cildinin her birinde yer verilmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Faure basımcılığındaki başarısından dolayı kendisine liyakat nişanı göndermiş (1898), *Times* gazetesinde Matbaa-i Ebüzziyâ'yı öven bir yazı 1310 (1892-93) tarihli *Nevsâl-i Ma'rifet*'in dış kapığında yayımlanmıştır.

Ebüzziyâ Mehmed Tefvik Türkiye'de kartpostal basımında da öncülük etmiş, bu alanda 1897-1900 yılları arasında çalışmalarını olmuştur. Bastığı tesbit edilen ilk kartpostal 28 Rebîülâhîr 1306 (1 Ocak 1889) tarihlidir. Yılbaşı için hazırlanan kartpostalın ön yüzünde İtalyanca "buon capo d'anno" (iyi yıllar) ve "mübarek ola"

Matbaa-i Ebüzziyâ'da basılan *Takvîm-i Ebüzziyâ* ve *Sene-i Mâliyye Hakkında Mütâlaât* adlı kitapların dış kapakları

yazıları bulunmaktadır. Değişik konularda altı ayrı seri halinde, üzerlerinde genel olarak "Yâddâşt-ı Kostantiniyye / Souvenir de Constantinople" ifadesinin yer aldığı, yirmi sekiz kartpostal tesbit edilmiştir. Bastığı bütün kitaplara bir iç kapak koymuş, bazı yayınlarında ve özellikle yıllıklarında şömiz kullanmıştır. Ayrıca seri eserler neşretmiş ve Fransızlar'ın "Les hommes illustrés" koleksiyonunu örnek alıp 1883'te yayıma başlayan "Kitâbhâne-i Meşâhîr" serisinde seksen ünlünün hayat hikâyesi yer almıştır. Daha sonra Almanlar'ın Universal Bibliothek yayımını örnek tutarak 1887'den itibaren "Kitâbhâne-i Ebüzzıyâ"yı yayımlamış, bu seride de 110 kitap çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebüzzıyâ Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi* (haz. Ziyad Ebüzzıyâ), İstanbul 1973-74, I-III; Fahriye Gündoğdu, *Ebüzzıyâ Tevfik'in Türk Basıncılığına Getirdiği Yenilikler ve Türk Kütüphaneciliğine Katkıları* (bilim uzmanlığı tezi, 1982), Hacettepe Üniversitesi; a.m.f., "Ebüzzıyâ Tevfik'in Türk Basıncılığına Getirdiği Yenilikler", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXXII/1, Ankara 1983, s. 5-10; Alim Gür, *Ebüzzıyâ Tevfik: Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara 1998; Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, Ankara 2002; Hasan R. Ertuğ, "Yayın Hayatımızda Devir Açıan Bir Büyük Gazeteci", *Yıllarboyu Tarih: Yakın Tarih Dergisi*, IX/12, İstanbul 1982, s. 45-47; Ümit Bayazoğlu, "Ebüzzıyâ Takvimi", *Sanat Dünyamız*, sy. 42, İstanbul 1990, s. 52-64; Ömer Faruk Şerifoğlu, "Ebüzzıyâ Kartpostalları", a.e., sy. 73 (1999), s. 277-305.

TURGUT KUT

MATBAH-I ÂMİRE

(مطبخ آمره)

Osmanlılar'da saray mutfağı için kullanılan tabir.

Arapça **tabh** (pişirmek) fiilinin ism-i mekânı olan **matbah** kelimesi "pişirme işleminin yapıldığı yer" anlamına gelir. Âmir ise resmî bir sıfatı belirler. Böylece tabir Osmanlı saray teşkilâtında önemli bir kurumun adı olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk saray mutfağının Bursa'daki ikametgâh mahallinde tesis edildiği anlaşılmaktaysa da buna ait bilgiler günümüze ulaşmamıştır. Ancak diğer pâyiataht merkezi olan Edirne'deki sarayın, İstanbul'un başşehir olmasıyla sonra da padişahlar tarafından sık sık kullanılması buradaki mutfaklar hakkında bilgi edinilmesini mümkün kılmıştır. Edirne Sarayı'ndaki matbah-ı âmire Sarây-ı Cedîd'ine

(Topkapı Sarayı) benzer bir şekilde teşkilâtlandırılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Topkapı Sarayı inşa edilirken mutfaklar ikinci avlunun sağ tarafında kurulmuş ve bu alanı tamamen kaplamıştır. Mutfaklar Fâti Sultan Mehmed döneminde dört kubbeli olarak tesis edilmiş, ancak zamanla bazı değişikliklere uğramıştır. Bilinen ilk değişiklik Kanûnî Sultan Süleyman döneminde olmuş, mutfaklar yapılan tâdilâtla genişletilmiştir. Saray mutfaklarındaki fizikî değişimde etkili olan en önemli olay Haziran 1574'te mutfakların tamamen harap olmasına sebep olan yangındır. Yangının ardından mutfaklar Mimar Sinan tarafından genişletilerek yeniden inşa edilmiştir (Selânikî, I, 90). Alay Meydanı'ndan mutfaklar bölümüne üç kapıdan girilmektedir. Bunlardan birincisi kilâr-ı âmire, ikincisi has matbah, üçüncüsü helvahâne kapısıdır. Kiler kapısından girişte sağ tarafta vekil-harç dairesi bulunuyordu. Hemen karşısındaki bugün arşiv ve depo olarak kullanılan binalar kiler ve yağhâne, yağhânenin yanında bulunan iki katlı bina Aşçılar Camii idi. Bunun hemen yanında mutfaklar vardı. Bunlar on kubbe ve on konik külahla örtülüdür. Mutfakların sonunda Şekerciler Mescidi de denilen Helvahâne Mescidi yer alıyordu. Osmanlı devlet saraylarının beslenme işini yürütmekte görevli olan bu teşekkül, özellikle Topkapı Sarayı'ndaki matbah-ı âmire çerçevesinde içinde çeşitli matbahlar, helvahâne, kiler, fırınlar ve diğer kârhâneleri de barındıran idarî kurum haline gelmiştir.

Matbah-ı Has. Saray halkının yemeklerinin yapıldığı mutfakların en önemlisidir. Kaynaklarda sadece padişahın yemeklerinin pişirildiği mutfak olarak tanımlanan matbah-ı hassin hesaplarına bakıldığında tüketilen mal miktarının fazlalığı, bu mutfağın sorumluluk alanının sadece padişah yemeğinin yapılmasıyla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Tâyinât defterlerinden edinilen bilgilere göre haseki sultan ve odalıklar da yemeklerini bu mutfaktan almaktaydı (BA, D.BŞM, dosya 1/56). Padişahın yemeği matbah-ı has içinde "kuşhâne" ismindeki bir bölümde pişirilirdi. Dolayısıyla kuşhâne sarayda en kaliteli malzemenin kullanıldığı ve en iyi yemeklerin yapıldığı yer, buna paralel olarak matbah-ı has da en iyi mutfaktı. Matbah-ı has aşçıları ve kalfaları XVI. yüzyıl sonunda yirmi bir kişi iken XVII. yüzyılın ilk yarısında bu sayı yirmi beşe çıkmıştır. Matbah-ı has aşçılığına di-

ğer mutfaklarda çalışıp mesleğinde belli bir olgunluğa erişenler tayin edilirdi.

Matbah-ı Ağayan. Hakkında yeterli bilgi bulunmayan bu mutfakta saray ağalarının yemekleri pişirilirdi. Burada XVI. yüzyılın ikinci yarısı başlarında altı aşçı, yedi kalfa çalışırken yüzyılın sonunda on üç aşçı, yirmi kalfa görev yapmaktaydı. XVII. yüzyılda aşçı ve kalfaların sayısı düşmüştür. Ağalar mutfağından yemek alanların dışında müstakil mutfaklara sahip ağalar da bulunmaktaydı. Bunlardan matbah-ı Dârüssaâde veya kızlarağası mutfağı, Dârüssaâde ağası ile birlikte haremde hizmet eden harem ağalarına ve ket-hûdâ kadına mahsustu (BA, D.BŞM, dosya 1/56). Ancak bu mutfak haremdeki bütün personele yemek vermezdi. Haremde ağaların dışında kalanların yemekleri hareme ait başka bir mutfaktan gelmiş olmalıdır. Kapıağası mutfağı da denilen matbah-ı ağa-i Bâbüssaâde'de adı geçen ağa ve maiyetinin yemekleri pişirilirdi. Bu mutfağın ayrıca divan memurlarına yemek vermekle de yükümlü olduğu bilinmektedir. Kilerciabaşı, hazinedarbaşı ve saray ağası mutfaklarında ise ait oldukları ağalara ve maiyetlerine yemek çıkardı (Kömürçüyan, s. 113).

Matbah-ı âmirenin 1014-1015 (1605-1606) tarihine ait bir yıllık muhasebesinin ilk sayfası (BA, KK, Matbah-ı Âmire, nr. 7273)

listede "tıbdan Arabî mecmua" kaydı bulunmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman devrine ait 959 (1552) tarihli *Defterü'l-kütüb*'ün tasnif kaidelerinden bahseden "Kanûnû'd-defter ve şevâzihî" bölümünde mecmuatü'r-resâillerin içlerindeki en önemli risâlenin konu başlığına göre tasnif edilmesi öngörülmüştür. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin katalogunda ise mecmuatü'r-resâillerin ilk defa ayrı bir bölümde toplandığı görülmektedir. Selimiye Nakşibendî Dergâhî'nin kütüphanesine ait 1252 (1836) tarihli katalogda da mecmualar müstakil bir bölümde toplanıp her birinin içindeki risâleler teker teker incelenerek deftere kaydedilirken devr-i Hamîdî defterlerinde sadece mecmuatü'r-resâiller değil bütün mecmualar müstakil bir bölümde toplanmıştır. İslâm dünyasının tanınmış kataloglarından İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'i ile *Keşfü'z-zunûn* (II, 1596-1607) ve onun zeyli olan *İzâhu'l-meknûn*'da (II, 432-439) mecmualar ait oldukları ilim dalları ve isimlerinin alfabetik özelliklerine göre sıralanmıştır. Fehmi Ethem Karatay'ın hazırladığı *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katologu*'nda mecmualar "Mütenevvî Risâleler Mecmuaları" başlığı altında ele alınmıştır (II, 307-364). *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler* adlı bir katalog hazırlayan Ahmet Ateş mecmuaları, mecmua kelimesinin günümüz Türkçe'sinde "dergi" anlamında da kullanılmasından dolayı "Dergiler" başlığı altında toplamıştır (s. 537-555).

Pek çoğu bir tür el kitabı mahiyetinde olduğundan fazla rağbet gören, ayrıca iddiasız bir isim taşıdığı için kitap yazmaktan kaçınan müellifler tarafından tercih edilen mecmua bundan dolayı Osmanlı dünyasında çok yaygınlaşmış ve ilim dallarına göre çeşitli türlere ayrılmıştır; bunların başlıcaları şunlardır: Tefsir, hadis, fıkıh- hukuk, fetva, ferâiz, sak, kavânin, muâhedât, kelâm-akaid, tasavvuf, dua, hutbe-vaaz; divan, şiir, nazîre, kaside-gazel, na't, medhiye, mersiye, muamma, lugaz, rubâî, letâif, destan, lugat-istilah; tarih, münşeat-inşâ, vefeyât, hatt-ı hümayun ve telhisler gibi resmî yazılar, biyografi (terâcim); risâle; fevâid; mûsiki; tıp; havas; astronomi.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "cm'a" md.; *Kâmus Tercümesi*, "cm'a" md.; *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1293; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Tabakâtü 'ulemâ'î İfrikiyye* (nşr. Muhammed b. Şeneb), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Lübnânî), s. 133; İbnü'n-Nedîm,

el-Fihrist(Şüveymî), s. 197, 268, 450, 507, 510, 547, 643; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1596-1607; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1961-1990; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 106-115, ayrıca bk. İndeks; *İzâhu'l-meknûn*, II, 432-439; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 307-364; *FME*, s. 537-555; Sezgin, *GAS*, I, 473, 489, 538; II, 354; Mecdî Vehbe - Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-'Arabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 186; Halil İbrahim Şener, *Miraciye ve Na't-ı Şerifler Mecmûası'ndaki Na'tların İşleniş* (öğretim üyeliği tezi, 1980), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, I, 166-176; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, s. 53-54; Mustafa Karaca, *Sürûrî ve Sürûrî Mecmûası: İnceleme-Tenkittli Metni* (yüksek lisans tezi, 1994), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Derya Yurdun, *Mecmûa-i Edebiyye: İnceleme, Tahlihi Fihrist, Seçme Metinler* (yüksek lisans tezi, 1999), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Ermin Güven, *Kayseri'de Yazma Mecmûalar ve Muhtevalarından Seçmeler*, Kayseri 2000; Sevgi Hatice Sağman, *Rûşen Efendi'nin XIX. Yüzyılda Yazılmış "Mecmûa-i İlahiyyât" Adlı Güfte Mecmûası* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî, Mecmûa'n-Nezâir: İnceleme-Tenkittli Metin* (doktora tezi, 2001), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 73-81; Ali Nihat Tarlan, "Eski Mecmûalar Arasında", *TDED*, 1/2 (1946), s. 122-137; Hüseyin Ayan, "Bir Nazire Mecmûası", *MÜTAD*, sy. 7 (1993), s. 111-118; A. Hamori, "Mukhtârât", *EP* (İng.), VII, 526-527; A. Arazî - H. Ben-Şhammay, "Risâla", a.e., VIII, 532-533; Günay Kut, "Mecmûa", *TDEA*, VI, 170-173; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), XII, 17949; Süleyman Uludağ, "Delâilü'l-Hayrât", *DIA*, IX, 113; Mustafa Çağrıç, "Dua (Literatür)", a.e., IX, 537; Fahrettin Atar, "Fetva", a.e., XII, 495; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", a.e., XV, 47, 49-50.

MUSTAFA UZUN

MECMÛA-I EBÜZZİYÂ

(مجموعه أبو الضياء)

1880-1912 yılları arasında
on beş günlük ve haftalık olarak
yayımlanan ilmi, edebî, siyasî dergi.

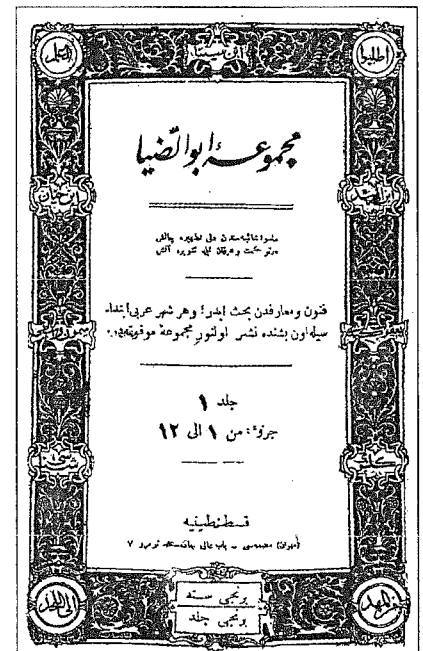
Türk dergiciliğinin baskı ve içerik yönünden kalitesini yükselten ilk dergilerdendir. Ansiklopedist dönemin *Mecmûa-i Fünûn*'dan (1862) sonra ikinci önemli dergisi olup Ebüzziyâ Mehmed Tevfik tarafından 15 Ramazan 1297 - 2 Ramazan 1330 (21 Ağustos 1880 - 15 Ağustos 1912) tarihleri arasında 159 sayı çıkarılmıştır. Otuz iki yıllık yayım hayatı boyunca 20. sayısında bir yıl (yeni matbaasının kuruluş çalışmaları için, 20 Mayıs 1881 - 2 Haziran 1882), 36. sayıda bir buçuk yıl (24 Mart 1883 - 21 Ekim 1884), 48. sayıda bir buçuk yıl (1 Nisan 1885 - 31 Ağustos 1886),

53. sayıda dokuz buçuk yıl (sansür külfeti sebebiyle, 30 Ekim 1886 - 16 Mart 1896), 60. sayıda sekiz ay, 76. sayıda dört ay, 93. sayıda on bir yıl (Ebüzziyâ Tevfik'in Konya'ya sürülmesi sebebiyle, 1900-1911) olmak üzere neşir hayatına sekiz defa ara vermek zorunda kalmıştır.

Matbuatın siyaset konusunda yoğun bir baskı altında tutulduğu II. Abdülhamid döneminde Münif Paşa'nın ikinci defa Maarif nazırlığına getirilmesinden de faydalanarak "fünun ve maarif"ten bahsedecek bir dergi çıkarma müracaatında bulunan Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'e, derginin 1. sayısının ilk sayfasında metnini yayımladığı üzere asla politika ile uğraşmamak, ülkede kanunen tanınan dinlere ve umumi âdâba aykırı konulardan kaçınmak şartıyla izin verilmiştir.

Bir süre Mihran Matbaası'nda basılan dergide kapak çerçevesinin köşelerine, "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz" meâlindeki hadisin metni (اطلبوا العلم من المهد الى اللحد) parça parça yerleştirilmiş, aralara ise İbn Sînâ, İbn Rüşd, İbn Hayyân, Ya'kûb b. İshak el-Kindî, Meymûn-ı Vâsıtî, Gelenbevî ve Şinâsî'nin isimleri konulmuştur. Ayrıca kapak başlığının altında, "Mâsivâ şâibesinden dili tathîre

Mecmûa-i Ebüzziyâ'nın I. cildinin kapığı

çalış / Pertev-i hikmet ü irfân ile tenvîre alış" beyti bulunmaktadır. Derginin ilme bakışını tablolastıran bu düzenleme içinde İslâm âlimlerinin son halkası olarak Şinâsi'nin adının yer alması dikkat çekicidir. 1. sayıda, yayım izin metninin hemen altında yer alan Ebüzziyâ Tefvîk imzalı "Ashâb-ı Mütâlaaya" başlıklı yazıda derginin edebiyat, hikemiyat, inançlar, matematik, tabiat ilimleri, siyaset, sağlık, tarih, dil, sanayi, güzel sanatlar, icatlar, keşifler, tenkit gibi her türlü konudan belli kayıtlar çerçevesinde bahsedeceği belirtilir. *Takvîm-i Ebüzziyâ'nın* (1310/1893) arkasında çıkan bir reklam metninde ise yeni edebiyatın taraftarı ve Garp maarifini yayma vasıtası olarak tanıtılan dergide duyulmamış tarihî olaylar, yer ve gök bilimleri ile ilgili en yeni konular, seçme roman çevirileri, değişik milletlerden meşhur kişilerin biyografileri, edebî tenkit ve felsefî mülâhazaların yer aldığı, medeniyet dünyasındaki gelişmelerle dünya olaylarının takip edildiği belirtilir. Derginin amaçları arasında halkın mâlûmatını genişletmek, mârifetin yayılmasına vasıta olmak da vardır. Bunların yanında Ebüzziyâ Mehmed Tefvîk'in ilk nüsha ile beraber II. Abdülhamid'e sunduğu bir arzıda (M. Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür Tarihi Üzerine Araştırmalar II*, Erzurum 1980, s. 182), bir süreden beri kilisenin emirlerinin bâtılığına İslâm ahkâmından deliller bulmaya başlayan Almanya'daki hakikat arayıcılarını İslâm'a çekmek üzere dünyaca meşhur olan oradaki ulemâ kulluplarına birer ikişer nüsha göndermekten bahsedilir.

Telif, tercüme, derleme çok çeşitli yazıların yer aldığı derginin özellikle ilk döneminde imzalı yazı oldukça azdır. Bunlardan bazıları "Japon(ya)", "Çatal", "Eldiven", "Şemsiye", "Piyano", "İntihar", "Üzüm", "Şarap", "Kukla", "Sabun", "Kibritin Ellinci Sene-i İhtirâi", "Karnaval" gibi başlıklar taşımakta ve her başlık birer ansiklopedi maddesi gibi ele alınarak okuyucu bilgilendirilmektedir. "Urûk-ı Beşerin Tarihi", "Maârif-i İslâmiyye Akademi-Dârülulûm", "Tâun Hakkında Ma'lûmât-ı Tıbbiyye", "Tibâat-ı İslâmiyyeye Dair" gibi yazılar az da olsa makale havası taşımaktadır. "Gazete Lafzının Aslı", "Alfabe", "Bazı Lügatin Aslı" gibi yazıların ise kısmen etimolojik özellikleri bulunmaktadır.

Ebüzziyâ Mehmed Tefvîk dergide dönemin önde gelen ediplerinden Nâmık Kemal, Süleyman Nazif, Sâdullah Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Kemalpaşazâde Said ile olan mektuplaşmalarına, bunların

tutuklanmaları ve siyasi hâtıralarını anlattığı yazılarına da yer vermiştir. İmzasız yazılardan çoğunun kendisine ait olduğu anlaşılan Ebüzziyâ'nın imzalı yazılarının daha çok ellili sayılardan itibaren yayımlananlarından bazıları "İmlâ Bahsi", "Tarz-ı Tefrîş-i Büyût", "Charles Dickens", "Şinâsi ile Mülâkatım", "Türklük ve Tatarlık Bahsi", "Farmasonluk", "Osmanlı Posta Pulları", "Farmasonluk Hakkında Tetimme-i İzâhat", "Karbonar-Karbonarizm", "Madam dö Lebedef – Gülnar Hanım'a Mektup", "Rûznâme-i Hayâtımdan Bazı Sahâif", "Âyan, Sadrazam, Hâlid Ziya Bey", "Kahvehaneler", "Cem'-i Kur'an", "Mehmed Celâleddin Paşa'nın 'Mir'ât-ı Hakikat'i", "Karaköy Köprüsü", "Nasıl Yürüyeceğiz ve Şehremânetinin Faaliyeti", "Sinn-i İzdıvaç", "Nisâiyûn", "Pâyitahtın Hâli", "Linotip Mürettip Makinesi", "Serbestî-i Kalem ile Serbestî-i Matbûat ve Bizdeki Tarz-ı Tatbiki" başlıklarını taşımaktadır.

Tanıtım ilânında yer alan, "Hariçten gönderilen âsârı kabul eylemez" ifadesinden yola çıkarak derginin yazı programını tesadüflere bırakmadığı söylenebilir. İlân edildiğine göre yazı kadrosu şöyledir: Gülnar Hanım (Madame de Lebedef), Von der Goltz Paşa, Âli Bey, Sırrı Bey, Said Bey, Cevdet Paşazâde Sedad, İskenderzâde Reşad Paşa, Andriya Kupas Efendi, Tâlib Fâikzâde Fehmi Efendi, Sâlih Zeki, Âlişanzâde İsmâil, İbrâhim Şâkir, Bursalı Mehmed Tâhir, Şefik, Tefvîk Ziyâ, Ahmed Râsim, Mehmed Rüşdü, Necib Âsım, Cenab Şehâbeddin, Mustafa Âsım, Osman Sâmî, Haydar Zafer, Veli Râkım. Bunlardan başka dergide imzaları görünen diğer belli başlı edebiyatçılar Şinâsi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal, Sâdullah ve Münif paşalar, Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, İsmâil Safa, Ali Kemal, Faik Âli, Rıza Tefvîk, Abdullah Cevdet, Yunus Nadi ve Hüseyin Siret.

Mecmûa-i Ebüzziyâ'da "Mecâlis-i Ruhbâniyye", "Yine Islâh-ı Huruf Dâvâsı", "İslâm'da Târîh-i Ulûm-ı Riyâziyye" (Sâlih Zeki), "Cenab Şehâbeddin Bey'in 'Yalan'ı" (Râmi) gibi imzalı imzasız yazılar ve Auguste Germain'den Haydar Zafer tarafından çevrilmiş "Aile" romanının tefrihası dikkati çeken yazılardandır. Nâmık Kemal, J. J. Rousseau, Büyükb Frederik, Napolyon, Prens Bismark, biyografik bilgi ve eserlerinden örnek verilerek her fırsatta adlarından bahsedilen isimler olmuştur. Voltaire de zaman zaman eserlerinden parçalar çevrilen bir şahsiyettir. Ayrıca Emile Zola, Barbaros Hayreddin ve

Sainte Beuve hakkında seri yazılar yayımlanmıştır. Girit meselesi, Şark meselesi, Asya müslümanları, Rumeli Türkleri, Boğazlar meselesi, Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı topraklarındaki emelleri, siyonizm gibi siyasi nitelik taşıyan konular tarihî geçmişle beraber ele alınmış, matbuat sayfalarında yabancı ülkelerin basın tarihi ve hâlihazırdaki durumları hakkında etraflı bilgilere yer verilmiştir.

Dergiyi estetik bir görünüm kazandırmanın maddî çıkar sağlamaktan önce geldiğini belirten Ebüzziyâ Tefvîk, bu bakımdan bir eser olarak gördüğü *Mecmûa-i Ebüzziyâ'da* mevcut malzemenin en güzelini ve kaliteliğini kullanmıştır. Küff yazıda üstat olan Ebüzziyâ derginin kapak kompozisyonunu bu hat ile kendisi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Ebüzziyâ koleksiyonu, İSAM Ktp., nr. D. 00580; Âlim Gür, *Ebüzziyâ Tefvîk'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara 1998, s. 272-282; Özgür Türesay, "Ebüzziyâ Tefvîk ve Mecmua-i Ebüzziyâ (1880-1912)", *Müteferrika*, sy. 18, İstanbul 2000, s. 87-140; "Mecmua-yı Ebüzziyâ", *TDEA*, VI, 173-174.

ÂLİM KAHRAMAN

MECMÛA-I FETÂVÂ

(مجموعه فتاوی)

Leknevî'nin
(ö. 1304/1886)

fetvalarını bir araya getirdiği eseri.

Fetâvâ-yı Firengî Maḥal adıyla da bilinen eser, Hindistanlı muhaddis ve Hanevî fakihî Leknevî'nin kendisine sorulan sorulara Arapça, Farsça ve Urduca olarak verdiği fetvalardan oluşmaktadır. Öğrencilerinin muhafaza ettiği bu fetvalar daha sonra müellif tarafından derlenerek kitap haline getirilmiştir. Sistematik olarak düzenlenmeyen eser ilk defa 1888 yılında iki cilt halinde yayımlanmış, ardından Leknevî'nin babası Abdülhalim b. Muhammed'in ezberden yazdırdığı ve Leknevî'nin soru-cevap şeklinde düzenlediği fetvalardan meydana gelen üçüncü cilt neşredilmiştir. Eserin Leknevî'de 1330 (1912) yılında Muhammed Eyyübü tarafından gerçekleştirilen neşrinde soru ve cevapların metinleriyle birlikte soru sahiplerinin isim ve adresleri de yer almaktadır. Eser aynı yıl içinde yedi baskı yapmıştır.

Mecmû'a-i Fetâvâ'yı Urduca'ya tercüme eden Muhammed Bereketullah Rızâ (*Urdu Tercüme-i Mecmû'atü'l-fetâvâ Mu-*